PH
3351
S96M3

A HABSBURG DRÁMÁK

II.

II. JÓZSEF CSÁSZÁR

—

SZINMŰ 4 FÖLVONÁSBAN

—

IRTA

SZOMORY DEZSŐ

1 9 1 8

PALLAS IRODALMI ÉS NYOMDAI RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

BUDAPESTEN

LIBRARY
MAR 16 1972
UNIVERSITY OF TORONTO

PH
3351
S96M3

Pallas részvénytársaság nyomdája, Budapest.

SZEMÉLYEK:

II. József	*Odry Árpád*
Kaunitz herceg	*Gál Gyula*
VI. Pius	*Pethes Imre*
Gróf Pálfy	*Mészáros Lajos*
Gróf Forgács	*Somlai Artur*
Gróf Balassa	*Kürti József*
Gróf Illésházy	*Mihályfi Károly*
Gróf Csáky	*Molnár László*
Gróf Hadik	*Horváth Jenő*
Gróf Batthyány	*Pataki József*
Egy nagyon öreg mágnás	*Bartos Gyula*
Öreg plébános	*Gabányi László*
Gróf Hatzfeld	*Lugosi Béla*
Gróf Rosenberg	*Hajdu József*
Gróf Starhemberg	*Szőke Sándor*
Spielman	*Szőke László*
Günther	*Mészáros Alajos*
Kolowrat	*Oláh Zoltán*
Zinsendorf	*Onodi Ákos*
Holstein	*Szőke Lajos*
Mozart	*Uray Tivadar*
Störck	*Bónis Lajos*
Brambilla	*Paulay Ede*
Futár	*Rádai Dénes*
Udvari lelkész	*Szathmáry Lajos*
Chanclos grófnő	*Csillag Teréz*
Lichtenstein Eleonóra hercegnő	*Váradi Aranka*
Clary hercegnő	*Rosos Giza*
Kinsky Leopoldina hercegnő	*Mátrai Erzsi*
Lichtenstein Jenny hercegnő	*Kelemen Mária*
Kaunitz grófné	*Nagy Teréz*

Magyar kancellárok, tábornokok, kamarások, udvarhölgyek, zenészek.

Első előadása a Nemzeti Szinházban 1918. április 5-én.

I. FÖLVONÁS.

(A császár dolgozószobája abban a lakásrészben, melyet a bécsi Burgban «Leopoldinischer-Tract»-nak neveznek. Jobbról itt van a kabinetiroda, az államtanács s még egy egész sor udvari hivatal, hosszú termeken át. Ugyancsak jobbról, a szín mélyén, egy másik ajtó, a császári lakosztályba vezet. A háttér közepén egy nyilt és magas bolthajlás azt a «galériá»-nak nevezett teremfolyosót mutatja, melyet a családi portrait-k népesítenek be elavult mosolygással, megrepedezett színekben. A baloldali falban egy sor ablak. Holland és ó-német bútorzat, mint ahol a «versailles»-i stilust nem nagyon szeretik. Egy rettenetes íróasztal, ami úgyszólván gócpontja a birodalmi szervezet egész mehanikájának, szívverése minden adminisztrációnak, az egész állami életnek, a mindenféle papirok, okmányok, akták, iratcsomók, dossier-k és könyvek olyan tömegével, hogy minden elvész alatta, tintatartó, lúdtollköteg, színesceruza, papirnyomó s másféle bronz és néhány szál orgona egy vázában — a császár íróasztala! Egy pamlag jobbról. És székek a falak mentén. Jobb és bal a nézőtérről.)

1. JELENET.

József majd **Chanclos asszony**, majd **Günther, Kolowrat.**

(Mikor felmegy a függöny, a császár az íróasztal előtt űl és ír és ír és aláír, időn és téren kívül, s elmerülve a papirok tömegében. S megint egy akta s megint egy másik akta, s amint egy harmadik aktát rántana elő, látszólag szüksége van valakire. Akkor türelmetlenűl kopog az asztalon.)

József: Hát nincs itt senki?! Günther! Kolowrat! *(Feláll s jobbfelé siet.)* Maga az Chanclos?... boszorka!... *(Mert Chanclos megjelent. Ünnepiesen ki-*

öltözve, egy nagy ezüsttálcán a császár reggelijét hozza.) No tegye le azt a tálcát... mit áll itten?

Chanclos: Sire! nézzen meg... *(A tálca már az asztalon.)*

József: Hol vannak ezek az urak?

Chanclos: Tudja ki küldte ezt a ruhát? Párisból a francia királyné! Marie Antoinette!

József: *(Csak egy kézmozdulat.)* Kora reggel óta itt ülök egyedül... *(S a tálcának dől.)*

Chanclos: Mint egy utolsó hivatalnok!

József: Mint az első az államban!

Chanclos: Óh pokol!

József: Mit mondott?

Chanclos: Azt mondom, nősüljön meg, s akkor majd nem lesz egyedül...

József: *(Hevesen és meggyőződéssel.)* Hát van nekem időm, őrült?! hát van egy nő, aki —

Chanclos: No nézd csak, meg sincs borotválva megint! a könyökén és itt, nézze, csupa rongy.

József: Mért nem varrja meg?

Chanclos: Ha folyton ez van rajta... ha ezt nyűvi folyton... mért nincs gondja magára? mért nem soignirozza magát egy kicsit?!... Felséged nem Louis XV, de nem! Csak agyondolgozza magát itten...

József: Ha nem végzem el a kötelességemet, legfölebb penzióba mehetek s egy klastromba mint V. Károly. *(S vigan falatozik.)*

Chanclos: Inkább egy nőhöz menjen! szépen öltözzön fel és borotválkozzon meg.

József: Vén satrapa! Hogyan merészel...

Chanclos: Parancsom van, hogy vakmerő legyek.

József: A parancsnak megfelel.

Chanclos: Igy szoktuk ezt reggeliközben.

József: No csak nem ilyen közel ... boszorka! eretnek!

Chanclos: *(Nagyon élénken, egy árnyalat eretnek.)* Óh Sire tudja! a pápa látható lesz! látható lesz! Ma délben az erkélyen. *(A háttér felé megy.)*

József: Itt maradjon!

Chanclos: *(Aki visszajön.)* Azt kérdezem, mért nem nősül meg?

József: Elég!

Chanclos: Kétszer volt nős felséged ... Miért ne lehetne harmadszor is? A gyakorlat megvan!

József: Szemtelen!

Chanclos: Tudni szeretném ... no mondja meg ... kíváncsi vagyok ... Hátha megirom én is egy nap, mint Mme de Sevigné, a memoirjaimat.

József: *(Belemegy.)* Nem nősülök soha többet, Chanclos, mert utálom azt a sok mindenféle családi bajokat és civódást és vitákat, ami úgy egy nővel a házaséletben van. *(És a gyümölcs után nyul.)*

Chanclos: No de gyereke lehetne ...

József: Inkább nem ... inkább az se legyen ... vége! A kisleányom meghalt és megszoktam az özvegységet. *(És már beleharap egy körtébe.)*

Chanclos: Remek körte, mi?

József: Augarteni termésem?! Csak volna egy jó kiadós eső a gyümölcsfáimra ... a rózsatövekre s az olasz orgonákra ... a gladiolákra — mi van ott még?

Chanclos: Gardénia!

József: *(Halk.)* Igen.

Chanclos: Emlékszik felséged, mikor úgy járt közöttük, mint egy nagy fehér szőnyegen e gardéniák között, pármai Izabella!

József: *(Meghatva.)* Az első feleségem ... Ezt szerettem Chanclos ... ezt szerettem ...

Chanclos: Óh a szép idők! A császárnő még élt — a császár is . . .

József: A szüleim . . .

Chanclos: Schönbrunn micsoda zajos volt! Tizenhét főherceg és főhercegnő, soha ennyi a világon nem volt —

József: Testvéreim . . .

Chanclos: Aztán jött a második felesége Sire . . . Ezt nagyon utálta felséged.

József: Szívből!

Chanclos: Még a holttestét sem nézte meg, mikor ki volt teritve . . .

József: Az életben is förtelmes volt — hát még! A Halál se illik csak ahhoz, ami szép! *(S egy második körte.)*

Chanclos: Aztán jöttek sorra, második özvegysége óta az új menyasszonyok!

József: Elborzadok! Mennyi volt! mennyi volt! embernek ennyi még soh'se volt! Valóságos Barbe-Bleu-je vagyok a lekaszált menyasszonyoknak!

Chanclos: Elsőnek jött a kis modenai hercegnő —

József: *(Lirai.)* Ez tizennégy éves volt . . . de olyan pokolian kifejlődve, mit mondjak? mint egy anyazsiráf. Egy létra kellett hozzá. Azt mondtam nem. Adieu Modena!

Chanclos: Másodszor jött pármai Lujza . . .

József: Tulajdon sógornő szívem . . . Ez rögtön a fülembe sugta: királyfi, ha tudná! a szivemnek be idegen! Adieu Párma! Aztán jött egy spanyol infánsnő, egy portugál hercegnő, uj menyasszonyok, de ezek még gyerekek voltak, s ugy kellett cukrot adni nekik, hogy egy kicsit rám nézzenek . . .

Chanclos: *(A császár hangnemében.)* Adieu gyerekek!

József: No meg egy szász hercegnő s megint egy bajor hercegnő, aztán a kölni érsek Wolfenbüttel Erzsébetet hozta. Mivel ez gyanúsan hallgatott, egyszer mégis csak megkérdeztem elég vakmerőn: szeretsz? Mire azt felelte Wolfenbüttel hercegnő a fogát vicsorítva: jaj de jó hogy kérdezi, mert ki nem állhatom! Adieu Wolfenbüttel kisasszony! Aztán ki jött?

Chanclos: *(Zengő.)* A Mária! *(Kacagva.)* Óh istenem!

József: Versailles-i Mária! Ez olyan kövér volt mint egy püspök. Tudja mikor a Bourbonok kövérek milyen az! Mikor be akartuk hozni ide, esküszöm nem fért be. Arról volt szó, lebontjuk-e a falakat, vagy kívül marad az ajtón. *(Epedőn.)* A falak olyan gyönyörűek voltak a Meytens figuráival . . . hát inkább nem . . . hát inkább nem . . . *(és hirtelen más hang, eltolva a tálcát)* . . . ezt elviheti Chanclos . . . ezt most már viheti . . .

Chanclos: Sire nem nézi meg a pápát?

József: Hé! Günther! Kolowrat — *(Megjelentek jobbról.)* Mit jelent? Nem mintha nélkülözném az urakat . . .

Kolowrat: Beláthatatlan tömegek Sire a Burg udvarán —

József: Mit törődnek az urak!

Chanclos: A pápa látható lesz! látható lesz!

Kolowrat: Ő szentsége ma délben megjelenik az erkélyen.

József: *(Hangos.)* No lám!

Kolowrat: Egész Bécs megindult!

József: Egész Bécs bolond már! A pápa! Hogy látható lesz! hogy jönni fog . . . és idemegy és odamegy, s hogy misézik-e, vagy csak áldás lesz, s hogy

mikor kel s mikor fekszik le, s hogy jól aludt-e ma éjszaka, mit gondol? *(Ezt Chanclostól kérdezte.)*

Chanclos: Engem nem zavart! Én nem tudom . . .

József: *(Elnevetve magát.)* Magát nem! boszorka! őt nem zavarta! . . . no menjen Chanclos . . . öreg bolond!

Chanclos: Kezét csókolom *(és el.)*

2. JELENET.

József, Günther, Kolowrat, majd **Kaunitz herceg,** majd **Hadik.**

József: A pápa! Hát nem lesz vége ennek! *(Egy iratcsomóval Günthernek.)* Itt van a budai posta, ez mehet. *(Egy másik köteg papir.)* Ez megy Belgiumba Trautmansdorfnak . . . *(Más papirok.)* Ez haditanács . . . ez is . . . ez kancellár, ez kancellár, ez Pálffy . . . ez kancellár — *(és még az előbbi gondolat fonalán)* mikor a pápa igy megjelenik az erkélyeken, a nép térdreborul előtte, vagy áll a lábán?

Kolowrat: Nem térdel senki.

József: Csak ez érdekel.

Günther: Elvétve egy-egy nő, aki a porba hull . . .

József: Nők szeretik az utca kövezetét. *(Egy másik papir.)* Ez Lichtenstein . . . nem ezt majd magam . . . *(visszaveszi.)*

Kolowrat: A magyar urak keresték felségedet . . .

József: *(Egy nagy csomó irást.)* A magyar megyék . . . ez mind megy vissza . . . széljegyzetek lemásolandók . . . *(s egyenként az aktákat)* ez magyar korona, német nyelv, adó, . . . nemzeti sérelmek . . . rendi konstitució — mindez olyan szép, hogy dalolni lehetne! . . . *(Egy színes cédulát kapva fel.)* A legszebb! Hogy el ne felejtsem —

Günther: *(Aki jobbra nézett volt.)* A kancellár őhercegsége.

József: *(Kaunitzhoz, aki belépett.)* Drága kis papir, amit az Anna-klastrom kapujára kiragasztottak tegnap. *(Olvassa.)* «Ezt a templomot, ahol szeplőtlen báránykák imádkoztak, II. József eladta és kirabolta! Szentségtörő kezével meggyalázta az Úr menyasszonyát. Eretnek lelkével Lutherhez szegődött. Zsarnok, vérivó, hitetlen.»

Kaunitz: *(Tréfás.)* Óh elég! elég! kíméljen meg felséged —

József: Ezt a papirt kinyomtatjuk . . . *(Némi mozgás az urak körében . . .)* óh hogyne! s elárasztjuk vele az összes könyvesboltokat. Hadd olvassa a nép s ítéljen! Ha elnyomjuk ezt a kis szemetet, még azt hihetik, hogy alapja van! Hat krajcárt kérünk példányonként.

Kaunitz: Meg fogunk gazdagodni.

József: Ez megy a szegényeknek . . . *(Günther-hez.)* Kérem rögtön.

Günther: Ó Sire, talán —

Kaunitz: Nem olyan sürgős! . . .

József: Rögtön a nyomdába!

Kaunitz: *(A császárt utánozva.)* Rögtön! *(Günther, Kolowrat el.)*

József: Zsarnok, vérivó, hitetlen! Nézze csak . . . itt van ez a seefeldi kolostor, ahol Ágoston-rendiek hetekig kínoztak egy leányt, hogy kikergessenek belőle százmillió ördögöt. A főördög mikor végre a leányból kiszállt, még egy hosszú beszédet tartott a néphez, az egész környék népéhez, aki odagyűlt, — a főördög! Itt van a jelentés! Ezért vagyok én zsarnok, mert szétkergetem az ilyet . . . *(Egy másik irást kapva föl.)* Itt vannak az alpesi jezsuiták. Ezek szülő asszonyok testére a rend szabályait teszik.

Kaunitz: Hát nincs ott bába a környéken?

József: Hát lehet!? Hát engedik!? Itt vannak szerzetesrendek olyan birtokokkal, hogy Esterházynak nincs különb. Egész szabályzatuk az, hogy egy szót ne szóljanak! egy kukkot! Nekem néptanítók kellenek s nem némák és nem kuruzslók. Zsarnok! hogyne! Rendeket, melyek iskolát nem tartanak, beteget nem ápolnak, a tudományban nem tünnek ki, kiirtom a világból mind!

Kaunitz: No de nem olyan hirtelen . . . ki oldja fel e szerzeteseket fogadalmaik alól? Erre gondolt felséged?

József: A szűziség alól nem kell feloldani őket! Ezt rég elvégezték ők maguk. A szegénységi fogadalmat viszont sohsem tartották be, hiszen mind gazdagok. Most aztán betarthatják, hogy elvesszük a javaikat.

Kaunitz: A magyar püspöki karhoz leírt felséged?

József: *(Jobbfelé.)* Kolowrat! a leiratot! . . . ott van készen . . .

Kaunitz: A püspökök haragszanak. Azt mondják szegények: szomorú az, hogy a király, aki mindenkit meghallgat, még a zsidókat is, a püspökök elől elzárta a szívét.

József: *(Erélyes.)* A kánoni jog kötelezi a főpapságot arra, hogy javadalmai egy részét egyházi célokra és alamizsnára adja.

Kaunitz: Hm! ez diéta elé tartozik . . .

József: Ez az emberiség dolga! Mi haszna van az államnak abból, hogy egy-egy püspök gazdagabb egynémelyik fejedelemnél? Ez a népet nem oktatja. Hány lelkész élhetne meg csak egy kis részéből e vagyonnak! Hány ember lehetne boldog!

Kaunitz: Mondom diéta . . .

Kolowrat: *(Belépve.)* Itt van a leirat . . .

József: *(Az írásba pillantva.)* Az egyházi javak Magyarországon az állam és a vallás birtoka. Püspökök, prelátusok, klastromok, csak haszonélvezők a reájuk rótt kötelességek fejében. Ez az igazság. S ezen nem változtathat semmiféle alkotmány, sem diéta, sem semmi a világon.

Kaunitz: *(Kolowrathoz.)* Készít belőle egy kivonatot, külön a primásnak . . . Azt meg kell írni világosan, hogy az elkobzott szerzetesi javakat iskolai célokra fordítjuk . . .

József: Fölösleges! Én nem tartozom igazolni magam! *(És Kolowrat el.)*

Kaunitz: A pápai bullák?

József: A pápai bullák kitépendők a rituálékból . . .

Kaunitz: Nem éppen apostoli módja az elintézésnek. Vallási ügyekben valamivel szelidebb formákat ajánlanék — óh csak egy árnyalattal. Egyáltalán nem értem ezt a sietséget . . .

József: Nekem nincs időm . . .

Kaunitz: Kissé türelmetlen felséged . . . Hallom az Augartenben egész nagy terebélyes fákat ültetett, holmi kedves kis növendékek helyett.

József: Én nem érek rá megvárni, amíg a cserjék kinőnek.

Kaunitz: Holott ez a természetes.

József: Röpülni ha tudnék a céljaim felé! Ha látnám kivirúlva már amit elvetek.

Kaunitz: Ha arathatna, mielőtt itt a nyár!

József: Tizenöt évig vártam tétlenül az anyám mellett, szenvedtem! ön tudja, hogy ez mi volt! Már most itt vagyok a csúcsokon, s itt van nekem Ausztria, Magyarország, Belgium, Lombardia . . . A Dnyeszter-

től az Adriáig ez mind az enyém, ez mind vár, remél, s Európa figyel engemet . . .

Kaunitz: Európa bálványa felséged!

József: Egy ember. De ha volt valaha ember a világon s a történelem előtt szinte mámorosan, hogy alkosson, segítsen, hogy jót tegyen és csakis jót, úgy esküszöm, én vagyok az! Megyek. Dolgozom! Akarok! Habozás nélkül. Ki fél? Kötelességeim vannak, mint még senkinek soha — és van egy hitem és van egy hang ami szól bennem . . . minden vágy, öröm, célok és remény, minden zeng bennem mint egy orgona: eredj! bátran! gyújts világot végre! hasítsd föl e század éjjelét a fénynek, hadd legyen itt egy boldog nép —

Kaunitz: És egy nagy egységes Monarchia! Nagyon szép! nagyon szép! mint egy álom, olyan szép!

József: Ez egy valóság!

Kaunitz: Csak az eszközök Sire!

József: Az idő véges Kaunitz!

Kaunitz: Csak nem ilyen hirtelen!

József: Ki tudja meddig?! És mit jelent akarni?!

Kaunitz: Meg se hallja amit mondok!

József: Valaki van aki közbevág.

Kaunitz: *(Nyugtalan.)* Valaki?

József: Egy vaspöröly!

Kaunitz: Micsoda?

József: A halál, mint egy őrszem, itt van és vár.

Kaunitz: *(Megborzadva.)* A halál!

József: Azért sietek! sietek! No de mi az? Kaunitz?... Hé Kolowrat! *(Már itt is van.)*

Kaunitz: *(Ájuldozón.)* A halál... a halál... Sire elfelejti...

Kolowrat: *(Ijedten.)* A halálról beszélt felséged...

József: Óh csak egy szó!

Kolowrat: Nem szabad előtte...

József: Óh csakugyan... *(Kaunitzhoz.)* bocsássa meg...

Kaunitz: A halál! hát nem! hát nem!

József: Elfelejtettem...

Kolowrat: *(Halkan a császárhoz.)* Felségedet is megkérte, mint az egész udvart egy névjegyen, hogy mindenről, csak betegségről, különösen himlőről és halálról nem...

Kaunitz: *(Még mindig remegőn.)* Ezt nem... ezt nem... nem birom... nem szabad...ezt nem birom... lenn van a kocsim... elmegyek... elmegyek...

József: No de nem... Kaunitz...itt van egy jó pohárral...magam szolgálom... vinum tokainum...

Kaunitz: *(Panaszlón.)* Elküldtem nyomtatásban... mindenkinek...

József: Igen... igen... bocsássa meg...

Kaunitz: Nem hiszi felséged... csak e szó hallatára— *(egy nagy sóhaj, amint felhajtja a poharat.)* Ajajaj...

József: Csak ezt az egy szót hallotta halál!

Kaunitz: Még egy pohárral... még egy pohárral... ki az?... ki az?

Kolowrat: Gróf Hadik!

Hadik: *(Belépve.)* Micsoda tolongás felség odalenn! Micsoda tömegek! *(Az újuldozó Kaunitz láttára lelkesen.)* Milyen gyönyörűen jól van nagyuram!

Kaunitz: *(Hálás.)* Hadik nem felejtette el...

Hadik: *(Józsefhez.)* A pápát várja a nép!

Kaunitz: *(Hadikhoz.)* Ön hogy van? hogy van?

Hadik: *(Még lelkesebben.)* Mint hivő keresztény — nem lehet jobban ... Tegnap megcsókoltam a pápa lábát uram! ha nem sértem vele felségedet...

József: Óh a világért sem...

Kaunitz: *(Lábadozón.)* Váljék kedves egészségére...

Hadik: Óh kegyelmed voltairiánus, tudom — benne nem lobog a hit tüze és ég! Az én lelkemet e csók földíszítette a legmeghatóbb kenettel! Öreg fejemmel amint ráborúltam a pápai papucsra, éreztem, megidvezülök! Életem legszebb perce! Még most is, ha rágondolok, valami szédület fog el.

József: Kövér ember...

Hadik: Mennék a galériába — ha megengedi felséged...

József: Csak tessék.

Hadik: *(Az ablak irányában.)* Óh mennyi nép! mennyi nép! a pápa látható lesz...

József: A pápa hetek óta itt ül a nyakamon, már ezt kell hogy mondjam. Antonio Braschi, aki átjön az Alpokon, hogy megvédje az egyházat, ki ellen? ellenem! hát nem kacagtató?! Nekem nem kell a római szentszék itten, nekem nem kell a papi befolyás, nekem nem kellenek fölösleges klastromok, babonák, kivilágított oltárok, ami tűzveszélyes, pápai diszpenzációk, melyekért minden pénz Rómába megy, nekem nem kellenek pápai bullák, melyek csak viszályt és gyűlölködést szítanak és én nem engedem az üldözést, mert nekem minden ember kell és minden ember egyaránt becses, még ha nem is katolikus! Viszont Ön gróf Hadik... megálljon!

Hadik: Királyom...

József: Ha még sem tudnók elkerülni... ha itt volna mégis, minden óhajunk ellenére a háború a Balkánon, amitől isten óvjon, — kívánnám, hogy ez a szent tűz és balzsam és kenet és minden, Belgrád előtt lobogjon, mikor az ostromra kerül a sor.

Hadik: Felség ott leszek.

József: Most mehet. *(Hadik el. És József Kaunitzhoz.)* A pápa úgy fog elmenni, ahogy jött... Én nem akarom, hogy a magyar főpapság a pápának engedjen...

Kaunitz: *(Már magához tért.)* A toleranciában nem!

József: Semmiben!

Kaunitz: Valamit kell, hogy koncedáljon felséged...

József: Semmit sem engedek.

Kaunitz: Legalább látszat szerint...

József: Én nyíltan megyek!

Kaunitz: Ez a politika!

József: Itt szállásoltam el a pápát, közvetlenül mellettem, a Terézia-traktusban, hogy mindent tudjak, lássak, ellenőrízzek, hogy senkivel a hátam mögött — Itt nincs csak egy jog — az enyém!

Kaunitz: No de ne mutassa annyira... leplezze... hallgasson meg...

József: *(Kaunitz szavain át.)* A magyar király patronátusi joga!

Kaunitz: Csak meg volna koronázva Sire magyar királynak!

József: Ez most mellékes — a korona!

Kaunitz: Ez most és mindig a lényeg.

József: A koronáról nem vitatkozom...

Kaunitz: Nem is vitatkozni kell, de egyszerüen feltenni a fejére...

József: Magyarországon egy régi törvény tiltja, hogy bármily ügyben Rómához forduljanak. Mátyás király, akire oly büszkék a magyarok, kijelentette a pápának, hogy inkább változtatja át a magyar nemzet kettős keresztjét hármas keresztté, semhogy meghajoljon.

Kaunitz: Mátyás király meg volt koronázva...

József: No lám... most visszaadja nekem hercegséged, hogy az előbb...

Kaunitz: Felséged téved... a magyar korona nem az a rém, amit felséged idézett... ez nem, sőt! ez a trónnak az élet!

József: Ez az én dolgom!

Kolowrat: *(Jobbról.)* A magyar urak.

Kaunitz: Ezek majd még jobban megmondják felségednek.

József: *(Kolowrathoz.)* Hát csak jöjjenek! *(Kolowrat el.)*

Kaunitz: Felséged arra az álláspontra —

József: Csak bízza rám az álláspontomat...

Kaunitz: Ha felségednek nincs szüksége rám?

József: Félek, hogy megint elszólom magam... a hév elragad olykor, egy szó —

Kaunitz: Igen... igen...

József: Gondolom jobb, ha hazamegy és lepihen!

Kaunitz: Isten vele felség... és sok szerencsét... végre is felséged dolga, igaz...

József: A viszontlátásra...

Kaunitz: Óh mi célja?!... Majd egyszer... máskor..

József: Isten vele! *(Kaunitz el.)*

3. JELENET.

József, Chanclos, Forgács, Batthyány, gróf Illésházy, gróf Csáky, Balassa, egy nagyon öreg mágnás, magyar urak, öreg plébános, majd Kolowrat.

Chanclos: *(Belépve.)* Sire nem jön a galériába... az ablakok tömve, ott van az egész udvar... az öt hölgyek... Lichtenstein hercegnő —

József: *(Jobbfelé szólva.)* Kérem az urakat —

Chanclos: Micsoda zaj! Micsoda tömegek... *(A háttér felé siet.)*

József: Az ajtót Chanclos... *(Most az ajtók a háttérben bezárulnak. A magyar urak bevonulnak jobbról.)* Óh szinte szégyellem magamat... ilyen ragyogó ruhákban az urak... Batthyány, Forgács, Balassa...

Illésházy... óh ismerem! ismerem! üljenek le... ül jenek le... *(Forgácshoz.)* Micsoda gyönyörű holmi van a kalpagján, a kerecsenyszárny mellett! Három nehéz buzakalász.

Forgács: Vert aranyból.

József: Csakugyan... *(Átvette a kalpagot.)*

Forgács: Ilyet termett a magyar föld, míg föl nem mérték német mérnökök...

József: A fölmérés nem árt a földnek. Ettől még teremhet rajta! Ez csak arra való, hogy tudjam, kinek mennyije van, s az adót kivethessem... Mind ilyen ez, a többi sérelem... éppen most expediáltam a magyar megyék feliratát — korona — német nyelv — konskripció, adó! mind ismerem... tessék... *(visszaadja a kalpagot.)* A magyar kancellárokat kérem... *(Pálffy és két kancellártársa belépnek.)*

Pálffy: Itt vagyunk felség.

József: Az az öreg pap mit akar? *(Mert megpillantotta, amint az urak mögött meglapul a fal mellett.)*

Plébános: *(Nagyon kedves és öreg és alázatos.)* Én csak felmerészkedtem ide a főnemes urakkal...

József: Nem baj!

Plébános: Ha már Bécsben vagyok, mondok, a pápai processzión,... szegény budai plébános felség...

József: Isten éltesse. Nagyon szép.

Plébános: Csak éppen mivel felséged megtiltotta, hogy szent István napján, szent királyunk jobbját körülhordozzuk Budán. Ezért könyörgök, mivel hogy már a jövő héten —

József: Hát nézze csak jó öreg magyar ember... Én nem bánom, ha kegyelmetek akár mindennap szent Istvánhoz imádkoznak, s lekönyörgik az égből. De, hogy nem tudom micsoda régi csontokat sétáltassa-

nak az utcákon végig, ez higyje meg nekem, szükségtelen. Ezt lássa be öreg pap s ezt mondja meg Budán.

Plébános: *(Nagy beszédbe kezdene.)* Felséges császár —

József: Az Isten áldja meg... *(Öreg plébános el s az urakhoz.)* Tehát? Ki a szónok?

Illésházy: Mind egyszerre ha beszélhetnénk — *(Moraj.)*

Batthyány: Mind egyszerre!

Csáky: Mind egyszerre! igen...

József: Ha betanultak valami kórust...

Kolowrat: *(Jobbról.)* A harangokat megengedi felséged míg a pápai áldás tart?

József: Nem bánom, szóljanak. *(Kolowrat el.)* Tehát?

Pálffy: Felség, a magyar rendi alkotmány —

Batthyány, Balassa, Illésházy, Csáky: A magyar rendi alkotmány —

József: Óh hogyne! Ezt hallottam már! Hányszor Magyar rendi alkotmány...

Balassa: Majd én mondom el...

Csáky: Forgács beszéljen!

Balassa, Öreg mágnás, Batthyány: Beszélj te! Illésházy!

Illésházy: Felség!

József: Ki a szónok végre?!

Forgács: *(Maga körül.)* Mégis Isten csapása, hogy ennek a szegény nemzetnek századokon át a maga igazáért így küzdenie kell!

Balassa, Öreg mágnás, Batthyány: Igaz! Igaz!

Illésházy: És a királya ellen!

Csáky: Törvényeiért!

József: No de uraim, hol vagyunk itt? Megyegyűlésen? Már amúgy is elég nagy a lárma! Hé Kolowrat húzzák be künn a függönyöket mind!

Forgács: Itt a magyar nemzet áll a trón előtt évszázados törvényei alapján.

József: Itt csak főnemesek vannak.

Balassa: A nemzet küzd, hogy fennmaradjon.

József: Itt nem küzdenek csak osztályérdekek. Ez a középkor.

Illésházy: Ez a hagyomány!

Balassa: Ez a történelmi jog.

József: Nem ismerek el az állam érdekével szemben történelmi jogot. Ezt nem engedem. A kiváltságok kora lejárt. Nem hallják önök mit sodor a szél?... nem látják mi ébred? micsoda fény?!

Csáky: Ördögöt, fény!

Illésházy: Ki érti ezt?

Batthyány, Balassa: Beszédek!

Mind: Óh beszédek!

Forgács: Mi csak azt tudjuk, hogy az országban németül nem értenek.

József: Egyenlő törvény, szabadság, türelem mindenkinek, — és egyenlő kötelesség. Mindenki arra született, hogy éljen, viruljon, — és boldog legyen, ne csak a főnemes. Nem is kegy az, amit királyi szívem a népnek ad, de a nép joga! Rabszolgai megalázása szünjön meg.

Balassa: A császár a nemesség vesztét akarja.

Illésházy: Ez az igaz!

Öreg mágnás: *(remegőn.)* Igaz! igaz!

József: *(Egy csomó papirt kapva föl az asztalról.)* Okolicsányi Anna terhes nőket veret meg, mert rosszul fonnak neki — itt van a jelentés. Bornemissza Károly egy asszonyra ötven botot veretett Zágrábban — itt van a jelentés. Erdélyben, báró Kemény Miklósné egy jószágán a kéménybe akasztják a renitens jobbágyat! Hát lehet ez? Őszintén, Forgács! Batthány! magyar

urak, keresztények, hát lehet ez? azt kérdezem, lehet ez?

Illésházy: Felség!...

Csáky: Királyom!

József: Hát beszéljenek! Mindenki nyiltan és őszintén beszélhet — én nem félek... itt nincs többé spanyol ceremonia... *(egy nagyon öreg mágnáshoz):* mi van a szivén? mondja meg...

Nagyon öreg mágnás: Én csak azt mondom felségednek, ha bátran beszélhetek... inkább akarjuk ártatlanul, semmi másban nem bünösök csak abban, hogy törvényeinkben biztunk, — elveszteni életünket és szabadságunkat, inkább a legrettenetesebb kinzást vidáman kiállani, mint életünkben siratni a szabadságunkat.

József: *(kacagva.) Risum teneatis amici!* Hát amiért fölmérem a földet, hogy nemes is adót fizessen! Amiért összeiratom a lakosságot, megszámoztatom a házakat, a magamét is, tessék csak megnézni odalenn a kapumat... Egy hajszálnyit nem engedek. Össze kell írni mindenkit, akár nemes, vagy nem nemes, katonaság jelenlétében!

Forgács: Ez nem lehet! ez nem szabad!

Balassa: Ezek előjogok és szabadságok!

Illésházy: A nemesi föld szabad!

Batthyány, Csáky: A nemesi föld —

József: Óh uraim csak nem ijedek meg néhány mágnás lármájától?! Mikor én itt egy nagy, egységes monarchiát akarok —

Forgács: Minő monarchiának része a törvényesen független Magyarország? Ez a nemzet küzdött!

Csáky: Ez a nemzet életét és vérét ontotta királyáért!

Illésházy: Ez a nemzet megmentette Ausztriát!

József: Előjogok és szabadságok a világ semmijeié államában nem azt jelentik, hogy a nemesség a

terhek viseléséhez ne járuljon hozzá, de sőt, mint például Angliában és Hollandiában, igenis példát mutasson az önfeláldozásban. Az ember szabad, hogyne! a mágnás a köznemes, a polgár, a paraszt, mindenki személye szerint, ez rendben van. De a földnek nincs őse, nincs kutyabőre, nincs pergamentje, akárkié ez e föld.

Forgács: A magyar alkotmány —

Illésházy: A magyar rendi alkotmány...

József: A magyar rendi alkotmány minden jónak akadálya. A magyar rendi alkotmány útjában áll minden haladásnak.

Illésházy: Hát lehet ez?!

Csáky: Nem felség!

Batthyány: Ez nem!

Mind: Ez nem!

Balassa: A magyar rendi alkotmány a legkényelmesebb a királynak!

Forgács: Hirdessen országgyűlést felséged!

Csáky: Országgyűlést! Országgyűlést!

Illésházy: *(Maga körül.)* Erre feleljen ha tud...

József: Hogy álljak szóba az urakkal országgyűlésen, mikor még egy olyan üdvös rendelkezésemet is lehurrogják, mint például a vallási türelmesség!

Illésházy: No lám!

József: Hogy jöjjek a többi terveimmel? micsoda reménnyel? Országgyűlés felesleges. Üres viták! frázisok! *(zaj.)*

Csáky: No itt van neked magyar!

József: Ezt rég megmondtam a kancellároknak... *(zaj a kancellárok körül.)* Amíg nem értik meg az urak, hogy ez most egy más kor itten s egy más világ, hogy kiváltságok, rang és születés többé itt nem számítanak, hogy ez nem a középkor többé, hogy csak az érdem, az egyéni kiválóság, a munka és a tehetség

számít, csak az állam java s nem osztályérdekek, addig mi nem leszünk jó barátok!

Forgács: Felségednek hatalma a törvény, — ha ezt dönti meg, mindent feldönt maga alatt.

Illésházy: Felségednek támasza a főnemesség.

Csáky: A fundamentum ez!

József: Nekem nem aulikusok kellenek! Nekem a nép kell!

Forgács: Felségedet is csak e rendi törvény emelte a trónra. Felséged is csak született!

Illésházy: Hát nem?!

A kancellárok: Forgács!

József: Hagyják csak! *(Forgácshoz.)* Igaz! Én is csak születtem. De amit e hibából csak lehet, jóvá-teszek. Dolgozom. Feláldoztam nyugalmamat, kényelmemet, egészségemet, mindent. Egyetlen szenvedélyem az emberszeretet, az állam java, a népek boldogsága. Hívságok nem vonzanak. Nézzenek meg! Hogy állok én itt, rongyosan az urak között!

Forgács: Felséged ugy áll itt, mint egy ellenség közöttünk...

A kancellárok: Óh ne mondjuk ezt!

Illésházy, Csáky: Csak mondja meg!

József: Nem igaz!

Forgács: Felséged minden célja lehet jó és nemes, de az eszközök törvénytelenek! Felségedet csodálja Európa, a művelt világ — felséged olvasott minden új könyvet, minden új írást, miért hogy csak éppen a mi lelkünket nem érti meg? Adó, földmérés, reskripció, előjogok és szabadságok, mindez diéta elé tartozik. A német nyelvről, melyet ránk kényszerít felséged nem is beszélek. Ebből ugy sem lehet törvény soha, amíg egyetlenegy magyar élni fog, — ebből nem, királyom soha!

József: Meglátjuk!

Forgács: *(Egy nagy mozdulat s nagy keserűség.)* Ez a magyar nemzet halálos ítélete volna s ezt még sem akarhatja felséged....

József: Ön nem érti azt, amit én akarok.

Forgács: Én értem a törvényt, és csakis ezt!

József: Itt új törvények vannak!

Forgács: Itt egy régi magyar nemzet él!

József: En egy új nemzetet akarok — egy egységes nemzetet.

Forgács: Egy nagy német nemzetet...

Illésházy: A német! — ez volna az egység!

Csáky, Batthyány: Egy nagy német nemzetet.

Öreg mágnás: Németet!

József: Ez az én dolgom!

Forgács: Felséged, ímhol két esztendeje, hogy a trónra lépett. Megigérte, hogy megtartja törvényeinket. Mi itt mind könyörgünk felségedhez, hirdessen országgyűlést, mely nádort választ, és megkoronázza felségedet. Ez a magyar százados rendi alkotmány.

József: Tudatosan állok szemben a magyar százados rendi alkotmánnyal. Én nem hírdetek országgyűlést, mert a törvényhozás az én jogom. És én nem koronáztatom meg magam. Amint Csehországban, Tirolban, Belgiumban és Lombardiában nem, épúgy nem Magyarországon. A koronázás az egy ünnep, egy gálanap! A korona az egy műtárgy. Én nem esküszöm meg intézmények és hagyományok megszilárdítására, melyekről meg vagyok győződve, hogy kártékonyak. Én nem kötöm magam. Én szabad kezet akarok. A koronázás azért kell Önöknek, hogy a király is a jobbágyuk legyen. A koronát fölhozattam Bécsbe —

Balassa: Mi itt vagyunk érte felség! hogy visszavigyük!

Forgács: A korona itt van Bécsben, s itt is marad!

Balassa: A korona a nemzeté és nem a királyé!

Illésházy: A korona a nemzet ragyogó homloka!

József: A korona itt van Bécsben, akármilyen szépeket mondjanak, s itt is marad a többi koronák s klenódiumok között. Továbbá minden rendeletem érvényben marad. Csak ezt mondhatom az uraknak.

Forgács: Ha felséged szembeáll a magyar százados rendi alkotmánnyal, felségedet az isten őrizze meg.

József: Ezt bizza az istenre és rám jó Forgács uram!

Forgács: Azt is mondhatnám, felséged viheti a kormányt, de a királyi jogokat, amíg meg nincs koronázva —

Illésházy: A királyi jogokat —

Csáky: Ez beszéd!

Batthyány: Ez a törvény!

Öreg mágnás: Királyom...

József: Elég! Én meghallgattam az urakat — türelmes voltam, — de már itt nem vitatkozom, elég! A magyar király koronázás nélkül is gyakorolja a felségjogokat. Ez az örökösödés. Különben hány százezer katonája van? Akkor tessék jönni ellenem, a terveim ellen, az *én* közjogom és alkotmányom ellen. Háromszázezer katonája ha van, ez beszéd, ez bizonyít, ez lehet érv, de nem holmi ósdi paragrafus és Werbőcy-féle mondat. — Elég uraim... s Isten velük... *(Ekkor Forgácsnak egy mozdulata van. Az urak visszatartják.)*

Batthyány: Óh Forgács.

Hangok: Nem!

Csáky: Ez reménytelen.

Illésházy: Gyerünk!

Forgács: *(a végsőkig.)* Itt van egy hatalom felség, az írásban, a betükben, a porban csupán, mely ez ósdi paragrafusokra s Werbőcy-féle mondatokra szállt,

ami erősebb, mint minden katona és minden császár a világon!...

József: Nevetséges...

Forgács: *(a környezetéhez.)* Majd hiszen találkozunk mi még!

Illésházy: Majd lesz még egy nap!

Csáky: Lesz még egy óra.

Balassa: Lesz még egy éjszaka is Illésházy uram!

Öreg mágnás: Ki tudja mi lesz?!

Batthyány: Felség... *(És elmennek az urak.)*

József: Nevetséges! *(Ebben a pillanatban, hirtelen megszólal egy közeli harang, zengőn és lázasan. És rögtön utána a többi, közel és távol és minden harang Bécs fölött.)*

József: Mi az?! *(Mert megremegett erre az első hangra.)* a harangok... elfelejtettem... *(még egy pillanat s az asztalhoz jön, leül, elmélyed, elgondolkodik, maga elé meredve. A harangok érces fergetegje szól. És még egyszer.)* Nevetséges! nevetséges! *(S akkor Lichtenstein Eleonóra hercegnő besiklik.)*

4. JELENET.

József, Lichtenstein Eleonóra hercegnő, majd **Kinsky hercegnő,** majd **Clary és Lichtenstein Jenny hercegnők** és **Kaunitz grófnő.**

Eleonóra: *(Elfúlva, valami izzó áhitatban.)* Óh Sire! be gyönyörű ez! be gyönyörű!... ha tudná! ha látná ezt!... *(József nem mozdul. Mire meglepődve és más hang.)* Sire! Josephus! Zavarok? Így ül itt egyedül... Cézár egymagában!... *(József felpillant.)* Mi itt vagyunk mind az ablakoknál a galériában... Odalenn egész Bécs tolong... asszonyok, gyermekek, százezrek! ez mind ujjong, mind mámoros, mind

könnyes szemmel mered az égnek — a környékről is bejöttek mind a népek... tiroli aggastyánok vannak itt, akik csak sasokat néznek, ha felemelik a fejöket, — a Burg erkélyéről a pápa áldását osztja...

József: *(Kábult.)* A pápa!

Eleonóra: Ha látná, amint szent alakja kinyul az ég felé s mintha az istenhez volna közel, mint láthatatlan rózsákat, az áldását úgy hinti el!

József: No ne mondja!

Eleonóra: Olyan ez mint egy álom... hogy a pápa itt van Bécsben, nekünk, előttünk, hogy a karját kitárja százezrek fölött... a pápa!

Kinsky hgnő: *(Belépve.)* Óh Sire! micsoda nap! micsoda nap!

Eleonóra: Van bennem valami gyönyörű öröm... szinte szédülök!

Clary hgnő: *(Belépve.)* Óh Sire, micsoda áhitat!

Kaunitz gfnő: *(Belépve.)* Csodás!

Jenny hgnő: *(Belépve.)* A pápa mint egy fehér óriás!

József: Itt üljenek le mind öt drága hölgyeim!

Eleonóra: Óh csak nem blaszfémiákat! Nem inkább cellózna nekünk egy keveset?

Kaunitz gfnő: Óh nem... ma nem... *(Józsefhez.)* bocsássa meg...

József: Nincs is valami nagy kedvem...

Eleonóra: De igen... cellózzon! De igen!...

Kaunitz gfnő: Minden idegem reszket...

Kinsky hgnő: Hadd maradjon meg szívünkben ez az áhítat:

Clary hgnő: *(Aki fölállott s távolodott.)* Óh vége! vége van!... a tömeg oszlik... a pápa feljön... azt hiszem feljön...

Kinsky hgnő: *(Nagyon izgatott.)* Óh! most feljön?! most feljön?! Igaz?! feljön?!

Kaunitz gfnő: Le fog pihenni nyilván...

Kinsky hgnő: Óh ha én ápolhatnám!...

Jenny hgnő: Ha megcsókolhatnám még egyszer a lábát!

Kinsky hgnő: *(Magánkívül.)* Óh a szent lába...!

Kaunitz hgnő: A lába!

Jenny hgnő: Egy aranykereszt van kihímezve a papucsán!

Clary hgnő: *(A hölgyekhez.)* Hadik őrjöngött egyszerűen!

Kinsky hgnő: Itt lakik ugy-e?

József: Itt mellettem! Szomszéd! Csak úgy hívom: szomszéd! szomszéd!

Mind az öt hölgy: *(Megbotránkozva.)* Úgy hívja szomszéd!

Clary hgnő: Szomszéd! Szomszéd! hallottad? a pápát!

Eleonóra: *(A hölgyekhez.)* Mondtam, hogy cellózzon inkább!

Kinsky hgnő: A harangok még szólnak! még szólnak!

József: *(Generozus.)* A harangokat én rendeltem...

Eleonóra: No legalább ezt!

József: A harangok a pápa tüzérsége!

Eleonóra: A harangok, biztos, nem a hitetlenek zenéje!

József: Óh ha ez nekem szól! az én hitem —

Eleonóra: Nem mondtam semmit!

Kinsky hgnő: Finom fehér ruha volt rajta, és skarlát mente és arany kereszt a mellén...

Kaunitz gfnő: S micsoda keze!

Clary hgnő: Az arca oly szelíd s a tekintete!..

Jenny hgnő: Göndör fehér fürtjei!

József: Szavamra féltékeny leszek...

Kinsky hgnő: Nincs miért! Nincs miért! A pápa oly ritkán jön Bécsbe... még talán soha nem is volt Bécsben.

A hölgyek: Még soha sem volt Bécsben!... De volt úgy-e? Nem volt... Mióta nem volt a pápa Bécsben?

József: Óh már nagyon régen...

Kinsky hgnő: Mégis! Mióta?

Eleonóra: *(Kinsky grófnőhöz.)* Ne kérdezz olyan sokat...

József: Több mint háromszáz éve, hogy egyáltalán átjött az Alpeseken!

Clary hgnő: *(Nagyon élénken.)* Igen, több mint háromszáz éve...

Kinsky hgnő: Óh istenem... az nem lehet! hát lehet az? Tréfál felséged... Háromszáz éve! De hiszen nem lehet ilyen öreg.... Nem látszik ilyen öregnek... Azt mondanám legfölebb hatvan éves...

Clary hgnő: Óh csacsi! de ez nem ugyanaz a pápa volt!

József: *(Akinek nagyon tetszik ez.)* Drága kis Kinsky! A kezét hadd csókolom... Milyen boldog vagyok ebben a társaságban — öt hires asszonyok...

Kinsky hgnő: *(Sértődve.)* Óh Sire, kigunyol!... Inkább megyek most... haragszom... a kocsim is vár... *(Feláll.)*

Clary hgnő: Igy állott! Igy állott!

Jenny hgnő: Ezt nem lehet utánozni...

Clary hgnő: Volt benne valami fiatal... Olykor azt hittem elröpül...

Kaunitz gfnő: Mikor nekilendült, igen... s a két karját kitárta, mint egy tündöklő szeráf...

A hölgyek: *(Elragadtatva.)* Mint egy tündöklő szeráf, igen!...

Kinsky hgnő: Milyen gyönyörű ez!

Clary hgnő: Már nem lehetett tudni vajjon csakugyan a pápa —

József: Vagy egy jó olasz komédiás!

A hölgyek: *(Földultan.)* Óh! Óh! mindég, mindég csak profanizál — *(Kaunitz grófnő már távolodik. És hangok röpködnek utána.)* Óh várj Poldika... Én is megyek... Mi is megyünk... Felséged elenged...

József: A pápát, bevallom, unom már!

Kaunitz gfnő: Szavamra! megijedek!

Eleonóra: Ha a pápa felséged ellen fordult volna? Ha szólott volna a néphez, felséged ellen!

József: Próbálta volna meg! A szavába vágtam volna!

A hölgyek: Óh csak nem! A pápa szavába! Ezt nem lehet! Ezt nem szabad! Ki merte ezt valaha! Elrémülök!

József: Óh sziveim, de hát hadd mondjam meg...

Hölgyek: Nem... nem... fölösleges! jaj mit fog mondani!

József: Tudják azt, hogy mi az — a pápa? mi a pápa?

Eleonóra: A pápa az egy szent!

Kinsky hgnő: A pápa az majdnem az isten...

József: Az apostolok eredetileg mind egyenlők voltak egymással, — ezt tanulják meg. Szent Pál nem hajolt meg Péter előtt. Alapjában véve a pápa sem több, mint akármelyik püspök.

A hölgyek: *(Megbotránkozva és elrémülve.)* Óh püspök! A pápa püspök! Hát lehet ezt mondani! Egy ilyen gyönyörű szent ember!

József: Ezt a gyönyörű szent embert holnap hazaküldöm!

Clary hgnő: Oh ezt nem lehet... ezt nem szabad... Sire a viszontlátásra...

És a többi hölgy: Hazaküldi! Hazaküldi! Hogy beszél róla! Mint egy csomagot! Hazaküldöm!

József: *(Mulattatva.)* Csak nem haragszanak? Csak nem haragszik... Nem szabad!...

Clary hgnő: Ma nagyon rosszul viselte magát felséged...

És a többi hölgy: *(A háttérben és az ablakoknál.)* Oh a harangok! a harangok! Még mindég vannak lenn! Még mindég vannak! Hogy jövünk át a tömegen? Lóri jössz te?...

Eleonóra: *(Tétován.)* Igen... igen...

Chanclos: *(Középről megjelent.)*

József: *(Chancloshoz.)* Kisérje le a hölgyeket...

Clary hgnő: *(Chancloshoz.)* A császár rosszkedvű... kit fogadott, hogy ilyen rosszkedvű?...

Kinsky, Jenny hgnők és Kaunitz gfnő: A viszontlátásra! Holnap! A viszontlátásra! A harangok! A harangok!

(És miközben mind távolodnak és eltünnek a küszöbön, már csak József és Lichtenstein Eleonóra vannak itt. A harangok meggyöngülve még szólnak.)

Eleonóra: Sire, isten vele...

József: Egy percig még —

Eleonóra: Nem... inkább nem... az uram is vár... Lichtenstein!...

József: Mindég csak Lichtenstein... én soha... nem érdeklem...

Eleonóra: Felséged sérti minden vallásos érzületem. Mig odakünn minden ragyog a fényben s a pápa az istenhez van közel, felséged itten —

József: Hallgasson...

Eleonóra: A kezem...

József: *(Izzón.)* Ha odakünn minden ragyog a fényben s a pápa az istenhez ér föl: hadd legyek én itt e félhomályban, csak az emberhez közel!... A harangok nekem is szólanak! Ki tudja? Mert van egy hit, ami szent csakugyan...

Eleonóra: Ne bántson!

József: Olyan jó napom volt, olyan rossz napom, — nagy vitáim is voltak... micsoda, —

Eleonóra: Elmegyek...

József: Kegyetlen!

Eleonóra: Nem akarok...

József: Hát nézze csak!...

Eleonóra: Nem!

József: *(Nagyon heves és gyors.)* A gondviselés elragadta nőmet, gyermekemet, atyámat, anyámat, — olykor kétségbeesem... nincs senkim a világon... gyötrődöm... egy-egy perc olykor ami megzavar, holott látom az utamat, és mégis mint egy vándor az éjjelben, aki megriad... egy szó, egy hang olykor, ki tudja mit jelent... többet mint akarnám — a szó tragikus amelyik visszacseng — valami rejtély van, én nem tudom... nindegy! Lóri ma nagyon tetszik nekem...

Eleonóra: Nem akarom...

József: A nagy vágy, ami elragad milliók felé, itt a magam számára is fölébreszti a szivemet — ember voltam, mielőtt császár lettem — hát nem? s vajjon gyönge vagyok, hogy erre emlékezem... s vajjon szabad-e az, hogy én is boldog legyek... nem? Amit nem foghatok meg csak eltöprengve, lássa, amit nem kisérhet csak a gondolat: célok, remények, országok, tömegek, cz mind itt gyűlik föl lefogva a karomban, itt van minden kigyúlladt horizont, a végtelen megragadva! Tudja, hogy szeretem...

Eleonóra: Felséged egy nőhöz van közel s nem az emberhez, amint mondta!...

József: Itt van minden ember e szemekben, és minden vágy, bánat és öröm, és minden kívánság és minden szerelem, — ez egy nagy tükör egy végtelenben... És itt van velem, velünk, itt vannak mind a tömegek, óh Uram, engedd meg! és segíts!

Eleonóra: Josephus...

József: Láthatatlan rózsáival csak elkábít a pápa s az ember egy vak féreg marad...

Eleonóra: Nem hallgatom!

József: A hatalom csúcsáról amerre csak nézek, mindenütt az éjszaka van.

Eleonóra: *(Izzón.)* Krisztus meghalt a kereszten!

József: *(Heves.)* A szerencsétlen!

Eleonóra: Oh engedjen... engedjen el...

József: Hát nem ért engem?

Eleonóra: Nem és nem és nem és nem!

József: Itt van az élet! a jövő! értse meg —

Eleonóra: Én félek az ilyen jövőtől! Ki tudja mit jelent!

József: Nem hisz nekem?

Eleonóra: Nem hiszek...

József: *(Heves.)* Hát menjen... menjen... *(Egy perc és jobbfelé sietve.)* A harangok szünjenek meg! Már elég volt. Egy lovas menjen!

Eleonóra: Már csak egy távoli kongás szól... az utolsó hang...

József: Hála isten.

(A harang megszünt, a homály tart.)

Eleonóra: *(Csendes, remegő és makacs.)* Én nem akarom, hogy felséged nehezteljen... de nem tudom követni, ez egy más világ, nem tudom... és nem is akarom követni felségedet, én nem akarom... a leg-

hűbb barátja vagyok, igaz, és ragaszkodom és bámulom, de mégis csak szegény kis Lichtenstein Lóri és a szivem mélyéig vallásos és bocsássa meg, ha kissé türelmemet vesztettem Charles Quint trónja előtt —

József: *(Keserü.)* Milyen feudális!

Eleonóra: *(Elfulva.)* Felséged feldönti az oltárt, fölperzsel mindent ami szent, szabad gyakorlást enged hibás vallásoknak, egy előtte a nyáj, akár juh vagy farkas...

József: *(Nagyon élénken.)* No és még mi?

Eleonóra: Fölszít veszélyes tüzeket, a népet ellenünk!

József: Csak nem!

Eleonóra: Gúnyt űz a pápából, megalázza! aki eljött ide, hogy megmentse az egyházat, bennünket mind!

József: Ez nem érdekel... Az ajkát nézem, amelyik reszket, tudja...

Eleonóra: *(Hangtalan.)* Az ajkam reszket.

József: *(Egy leheletben.)* Szabad?

Eleonóra: *(Forró és fagyos.)* Nem... nem szabad... és nem lehet és semmit sem szabad felségednek velem... sem lélekben, sem testben, semmit. Ez a mi sorsunk, hogy felségedért az én ajkam fagyos legyen.

József: Úgy beszél, mint egy szfinx ha megszólalna... *(Hirtelen forrón.)* Olyan egyedül vagyok Lóri —

Eleonóra: *(Fagyos láng.)* Sire, én nem vagyok egyedül. Én isten előtt megesküdtem az uramnak —

József: No igen!... Lichtenstein! megint!

Eleonóra: Hogy amíg élek...

József: *(Heves.)* Hát mégis miért? Hát mégis... hát mért van itt? Mért jön? mért marad? mért ragasz-

kodik? mért oly kedves olykor... mért üzi el oly gyöngéden olykor, ha egy távoli szerelmem a sirból visszainti melankoliáit?...

Eleonóra: Mert nem akarom, hogy busuljon, mert jó vagyok... és én nem tudom... én nem tudom... és hiú vagyok... hogy tetszem felségednek... és büszke is... és mégis büszke igen, hogy megtűr engemet... hogy itt lehetek... hogy gyakran egyedül felségeddel...

József: Hogy használhat Lichtensteinnek, — mondja ezt —

Eleonóra: Istenem...

József: Hogy mindent amit kiván az ő számára, mindent elér, mindent megteszek a szerelmem urának, — milyen mulatságos! Hát ezért?

Eleonóra: Igen... ezért is...

József: Őszinte! No ott van a tábornoki rangja is... ott az asztalon — amit kért...

Eleonóra: Igaz?!

József: Az első irás ott legfelül —

Eleonóra: Óh!

József: No úgy-e?

Eleonóra: *(Mámorosan a papirral.)* Abban nincs semmi gonosz s azt nem tiltja a vallás, hogy egy jó feleség használjon az urának... azt nem tiltja a vallás, hogy felséged úgy szeressen engem, hogy én megmaradjak tisztán...

József: Óh jezsuiták iskolája! *(És hirtelen.)* Hát nem! Hát nem! *(És megragadta és az ajka fölött.)*

Eleonóra: *(Egy sikolyban.)* A pápa!... *(Elfulva.)* Megyek... megyek... isten vele... isten vele... és köszönöm... és... isten vele... *(és kisurran.)*

(A pápa mint egy árny ellebegett a háttérben.)

5. JELENET.

József, VI. Pius.

József: *(Mozdulatlan áll egy percig, arccal a háttérnek. Aztán egy lépést előre. A pápa a küszöbön.)* Szent atyám...

Pius: Kedves fiam Krisztusban...

József: Oly meglepő...

Pius: Mivel korán reggel elmegyek...

József: Bevallom nem vártam Szentségedet...

Pius: Bucsuzom...

József: Hogy ép e percben —

Pius: E perc oly nagy, mikor utoljára állunk egymással szemben, — egymással az Ur előtt.

József: Szentséged itt a galériában... hogy sejtsem?...

Pius: Még egyszer megnéztem a falakon mind a Habsburgokat —

József: *(Intencióval.)* Nincs sötét képekhez?

Pius: A szemem még látja a királyokat, akik csakugyan királyok voltak...

József: Csak sajnálhatom a királyokat, akik nem voltak csak királyok.

Pius: Ezek az utolsó perceink fiam! és nem látjuk egymást többet!

József: *(Keserün.)* Dehát ha csakugyan nem lehet úgy elbucsúznom Szentségedtől, mint fiú az apjától, lehajtva a fejem... Ha végig csak küzdenem kell... kitérnem az útja elől, amelyen jön felém...

Pius: *(Intencióval.)* Itt megtaláltam felségedet...

József: Szentséged jobban őrködött mint én! Ha meglepte itt egy gyönge percemet atyám... ha odakünn a holtakat nézte a falon s itt benn azokat akik élnek

Pius: Ez az én jogom az élők és a holtak!

József: Senkinek nincs joga, hogy ledöntse rám a házamat, hogy lenézzen rám holt királyok éjszakáiból, ahonnan senki ki nem szól! Senki itt össze nem kötheti velem ez eltépett fonalat, kinek van hatalma a világra hozni vissza ami meghalt, az élőkhöz a holtak porát?!

Pius: A holtak virrasztanak! A sírok mind beszélnek, mind fölzengik az időben nagyszerű némaságukat.

József: *(Nagyon heves.)* Hát nem! én nem hallom ezt! Én nem szállok le mélységek éjjelébe, múlt idők romjaihoz, patkányhulláihoz, fanatizmusokhoz, vérengzésekhez, egy dogmáért olykor, egy hitért, mely a más hite volt, én élni akarok! Az arcomat reménykedőn fölszegzem a jövőnek, a két karom amint kinyul az egyház igáját töri le a népek homlokáról!

Pius: *(Izzó.)* Uram irgalmazz e hiuságnak, nézd el e gőgöt, mely az egekbe tör, holott e föld rögéhez van lekötve!

József: No lám!

Pius: Bocsáss meg az embernek, aki gyönge!

József: Hát persze! Mivel egy nővel itt talál... Nem engedem e célzásokat.

Pius: *(Egy lépés.)* Felségednek tűrnie kell.

József: Nem tűröm e hangot, mely rejtett értelmeket sodor — micsoda eszközök! hogyan! egy csapdát?! nekem?! itt fogna meg a szentszék egy nőhöz való érzelmeimben, — nevetséges! nem engedem! Ez bengáli tűz, középkor, a régi forma, ez a Schiller Don Carlosa, hát ki vagyok én?! — és elég. Itt nincs gyöngeség, nagy jelenet és frázisok és régi portrait-k a falon, itt nincsenek halottak s nincs hagyomány vagy zengő némaság nem tudom, s itt nincs egy császári fantóm, egy ijedt báb, aki térdre roskad, mert a pápa hirtelen megjelen!

Pius: *(Mély és forró.)* De éppen ez van!

József: Nincs. Itt nincs senki és semmi, szögeljük le: itt az egyház hatalma, túlsúlya és befolyása van a világi állam ellen. Itt van két világ, amelyből egy kell, hogy legyen: az egyház az államban és nem megfordítva. És itt az van, hogy én nem félek és nem engedek s megyek rendíthetetlenül az utamon!

Pius: Az Úr méri föl a királyok erejét.

József: A pápa lesi a gyöngéiket!

Pius *(A végsőkig.)* Boldog vagyok, hogy az Ég kegye méltónak talált minden lealázásra, minden szenvedésre. Boldog vagyok, hogy elcipeltem Rómából ide, Jézus keresztjét a havasokon át, elfúlt lélekkel, ritka vándor, akit megbámulnak a hegyek s a sasok megállnak fölötte kerengve, vajjon hova megy?! Boldog vagyok, hogy megsebezve, Cézár fölkoszorúzott engemet, s fölszíhattam magamba az Úr minden fájdalmát, mikor így eltiporva, vén pásztor, elmegyek...

József: *(A foga közt.)* Frázisok...

Pius: *(Átmenet nélkül.)* Felséged kiírtja itten a vallást...

József: Nem igaz! Senki nem nyul ahhoz, ami isteni eredet.

Pius: Ezt nem felséged ítéli meg!

József: Az én hatalmam e birodalomban —

Pius: Felségednek nincs hatalma a Mindenható előtt... A pápa és a püspökök isteni jognál fogva pásztorai a népnek.

József: Csak az én felügyeletem alatt!

Pius: A pápai bullák, melyeket szélnek szór felséged, az egész egyház csalhatatlan döntvénye. A szerzetek, melyeket elkerget felséged, törvényes oltalom alatt jöttek be ide, a jogaikat megerősítette a trienti zsinat. A javaikat, melyeket elkoboz felséged, az egyház vagyona s isteni eredet. Soha senki nem merte ezt!

József: Én merem.

Pius: *(Izzó és fagyos.)* Kedves fiam Krisztusban, de hát ki vagy te? S vajjon tudod-e, mit határozott az Ég.

József: Én megtöröm a végzetem!

Pius: Vagy az tör össze tégedet.

József: *(Nagyon gyors és heves.)* Tizenkét szegény halász alapította ezt a vallást. Ez az én hitem is, hű katolikus vagyok. A keresztből senki ki nem szedheti a szögeket. Ezek ragyognak mint a csillag. De szerzetek nélkül századokon át el tudott lenni ez a hit. A pápa fönnhatóságát is elismerem dogmatikus tekintetben, de csak az dogma az én számomra, ami szent, — és bullák, brévék, konstituciók, rendeletek és a többi, ez mind emberi fejtegetés, okoskodás, számítgatás és nem engedem. —

Pius: E császári ház még szerette e bullákat ezelőtt negyven évvel, mikor szent szózatuk kiátkozta Rákóci Józsefet...

József: No de nem! Én nem bánom ezt. Köszönöm, de nem bánom. Én nem vagyok hálás azért, mert valakit kiátkoztak, még ha Rákócinak is hivták! A hit legyen gyülölség nélkül. A hit legyen türelmes. A hit maradjon meg tisztán.

Pius: *(Remegőn.)* A jó császár az egyházban van, Szent Ambrus szavai szerint s nem az egyház fölött.

József: Ezt csak bízza rám Szent Ambrus, hogy én hol vagyok. Ezt bízza rám Szentséged is.

Pius: *(A kiátkozás hangnemében.)* Valláson kívül! Egyházon kívül! Ave Josephus! *(S egy nagy mozdulat, hogy megy.)*

József: *(Hevesen.)* A népeim élén vagyok, köztük, velük, mellettük, milliókkal, a kik szenvednek, akik megtéveszttettek, megfélemlíttettek, elbutíttattak, s akik megértik végre, hogy szabadok!

Pius: Isten óvja felségedet!

József: Itt vagyok elepedt vágygyal, szent örömökkel hajlíthatatlan, hogy megváltsak minden szolgaságot, én itt vagyok az irgalommal, egy vallással, a melyik tiszta és hasznos, amelyik felvilágosodott!

Pius: Isten óvja felségedet!

József: Én itt vagyok egy új világban, egy új nap előtt, mely felragyog!

Pius: S a királyok homlokáról leolvasztja a koronát!

József: *(Mámoros.)* Nekem csak egy kalapom van atyám... a trónom csak egy hivatal. Csak egy ember vagyok, aki jót akar.

Pius: *(A csúcsokon.)* Ha felséged csak egy ember, egy múló, halandó ember, akkor azt mondja antiochiai János felségednek, hogy adhatod oda másnak, ami nem a tied?! S ha azt mondod, azt adom oda, ami az Istenné, miért csak épen magadnak tartod meg azt a menyei kegyet, mely a trónig fölemelt?! Mert az nem lehet, hogy felséged letiporjon vallást, alkotmányt, hitet és hatalmat, hogy ezt mind magának gyüjtse fel, az nem lehet, hogy átgázoljon minden jogon és kivátságokon, s csak a magáét ismerje el, — hogy mámorosan az időkbe kiáltsa mint egy kürtbe: akarok! akarok! és nem engedek! és minden az enyém! mikor itt még van Valaki mindnyájunk fölött! S ha százszor is a népek üdvéért van, s ha ezerszer is leborul a népei előtt, ha ittasan, hogy jót tegyen a népei verejtékébe ful, s ha ki is gyúl a máglyák tetején, mégis csak — nincs rá mód! csak egy zsarnok és eretnek marad! Akit az Ég e földnek szánt, hogy megváltsa a tömeget, annak a magját nem a trónokon hintette el, azt a nép veti föl, a nép teremti meg, az a porból indul, hogy az egekbe jusson s vagy fölszáll, vagy visszahúll, de úgy ad mindent, hogy neki

semmi se jusson. Vesse el felséged az országait, a trónt, a birtokait, a koronáit mind, és elosztva mindent és föláldozva mindent, és kitépve a szívét, szerelmet s szenvedélyt, — akkor igen! akkor elmehet mint Krisztus meghalni egy hegyen!

József: *(Remegőn.)* Szent Atyám búcsuzom...

Pius: Az utolsó pillanat fiam... könyörgök...

József: Sajnálom, hogy szent Atyám hiába fáradt e hosszú uton, Rómából ide, — s most visszamegy. Bocsássa meg, ha olykor vitáink hevében kissé türelmetlen voltam, már ez sajnos a természetem, bocsássa meg... Mindenesetre heteken át jó szomszédságban itten... hű fia is voltam szent Atyámnak, jó házigazdája talán... gyakran csodáltam is, bevallom... követtem elbüvölve olykor a szavai erdőzúgásában mint egy óriást holt századok hárfáival, nagy színeivel, mint egy Michel-Angelo, nem tudom...

Pius: *(Egy sóhajban.)* Óh!

József: Azontúl — az utaink elválnak itt. Szentséged az egyház kenyerét eszi és küzd minden terveim és újításaim ellen — értem ezt... én az állam kenyerét eszem s megvédem eredeti jogait — Szentséged meg kell, hogy értse ezt... nem tehetek másképp. De az örvény fölött, mely elválaszt egymástól, talán mégis csak átnyujthatjuk a kezünket, átszólhatunk egy baráti szót...

Pius: Imádkozni fogok felségedért, hogy visszatérítse az Úr —

József: *(Remegőn és elepedve.)* Hogy segítsen!

Pius: Igen.

József: Atyám. *(Meghajol.)*

Pius: Isten óvja felségedet.

(És vége. És a pápa megy. És ellebegő silhouetteje mögött Józsefnek hirtelen eszébe jut valami.)

József: Néhány tő fehér kaméliát ültetnék Augartenben, ha ezekből küldene... Tudom, a vatikáni kertekben gyönyörűek vannak...

(A pápának csak egy kézmozdulata volt és már elment.)

József: *(még néz utána, még követi eltünt alakját az ajtók mögött. És ott áll mozdulatlan. Aztán gyorsan az asztalhoz jön, a papirjainak dől, s kiszól.)* Hé Günther... Kolowrat! *(És dolgozik tovább.)*

(Függöny.)

II. FÖLVONÁS.

Szin, mint az első felvonásban. Éjjel van. Az ablakokon át holdfény szűrődik be. Az asztal látszik megvilágítva és rendbehozva. Jóval kevesebb papir és minden, — a császár rég nincs itthon!

1. JELENET.

Lichtenstein Eleonóra, majd **Rosenberg, Hatzfeld,** majd **Chanclos asszony.**

Mikor felmegy a függöny, egy pillanatig üres a szin, s aztán rögtön Lichtenstein Eleonóra beomlik ide, kissé rémüldözőn és elfult lélegzettel amint átszaladt egy csomó termen, a sötétben. Jobbról jött és minden ajtó nyitva volt előtte.

Eleonóra: Senki... itt sincs senki... *(De az ajtó megnyilt jobbról és Rosenberg és Hatzfeld mint az árnyak vonulnak át sietve a szinen, a háttér irányában. Mire megremegve.)* Óh istenem...

Rosenberg: Valaki szólt itt? Ki az?

Eleonóra: *(Hangtalan.)* Én vagyok Rosenberg...

Hatzfeld: *(Már a háttérben.)* Zinsendorf! Végre!

Rosenberg: *(Eleonórához.)* Ez talán most rosszkor van asszonyom...

Eleonóra: A császár érkezik...

Zinsendorf: *(Megjelenve és Hatzfeldhez.)* A császár átjött a hietzingi kapun...

Rosenberg: Ez tíz perc idáig *(Jobbfelé kiáltva.)* Chanclos... Chanclos! itt gyújtson föl. *(és elsietnek Rosenberg, Hatzfeld, Zinsendorf.)*

Chanclos: *(Gyertyákkal.)* Itt vagyok, *(s megpillantva Eleonórát.)* Óh princesse! drága! de hát ilyenkor! hogyan lehet? a várta felengedte?

Eleonóra: Óh engemet...

Chanclos: A császár érkezik — a császár! Végre!

Eleonóra: Egy éve már, hogy nem volt itthon, igaz?

Chanclos: Tíz hónapja!...

Eleonóra: Óh istenem, mikor utoljára itt ültem vele... a császár és én... egyedül mi ketten... Odalenn egész Bécs tolongott az ablakok alatt s egyszerre csak, itt előttünk a pápa, tudja!... a pápa megjelent!

Chanclos: *(Indiferens.)* Óh a pápa! Hol van az már!

Eleonóra: *(Remegőn.)* Hol van? Még itt! fenyegetőn az éjszakában...

Chanclos: Ó babona!

Eleonóra: Még itt, Chanclos! itt van! itt van! sőt! az Úr haragja lesujtott ránk...

Chanclos: No de nézd csak...

Eleonóra: Alig ment el a pápa, megbántva! lássa, még haza se ért Rómába talán és alattunk megrengett a föld, a császári seregek megindultak kigyuladt határok felé, a háború kitört! A nép javát elsodorta az ár. Bécs kihalt. Kinsky, Hadik, Schwarzenberg, Dittrichstein, mind elmentek... a császár Zimonyban, Lichtenstein Dubicánál, az uram! s csak úgy nézhetek utánuk abba a borzalomba, ahol vannak egy esztendeje már! Azontúl, Chanclos, — mondjam-e? mondjam? Belgium forrong, tudja. A magyar provinciákban itt-ott, már-már lángra kap a tűz! Mit jelent ez? Honnan mindez? Micsoda titkokat sodor az éj? Ki hinti el a tüzeket? Mi lesz még? Mi vár ránk! Holott a pápa nem volt itt, csak egy árny!

Chanclos: Fantáziák! Hacsak így örül a császárnak drága?!

Eleonóra: Hogyan örüljek a császárnak, mikor az uramért vagyok nyugtalan? Hogy a császár jön visszsza, mikor az a másik még ott vergődik az Unna mocsarában, néhány rongy várfal előtt! Én csak úgy szeretem a császárt, ahogy az én életem, a családi nyugalmam már be van rendezve vele, hogy ő is itt van, és az uram is itt van, hogy kinyujtva a két kezem, egyfelől Lichtenstein van, másfelől Josephus, szegény sziveim mindaketten!

Chanclos: Ezt nevezem egy rendes nőnek, hercegnő! *(A várta megmozdult odalenn. Hangok. Tisztelgés. Kürtszó.)*

Eleonóra: *(Megremegve.)* A császár!... itt van...

Chanclos: A császár!

Eleonóra: *(Fagyos kacérsággal.)* Egy tükör ha volna itten?

Rosenberg: *(Felindultan.)* Lichtenstein hercegnő, ha megbocsájtja... e pillanat nem alkalmas... *(Eleonóra nem felel, mozdulatlan.)* Kötelességem, hogy a császárt megóvjam...

Eleonóra: Nem kérdezem.

Rosenberg: A császár betegen tér vissza tíz hónapi hadjáratból... ha kegyesen visszavonulna. *(Ebben a pillanatban a császár.)*

2. JELENET.

Eleonóra. Chanclos, Rosenberg, József.

Eleonóra: *(Elrémülve.)* Óh Sire!

Chanclos: Kezét csókolom...

Eleonóra: *(Hangtalan.)* Elrémülök Chanclos.

Rosenberg: *(Józsefhez.)* Egy csésze hársfateát?...

Eleonóra: *(Chancloshoz.)* Micsoda színben van!

József: *(Rosenberghez.)* Nem bánom...

Rosenberg: A kancellár Hatzfeldet bízta meg.

József: Hol van Hatzfeld?

Rosenberg: *(Egy lépés a háttér felé.)* Most jönnek föl...

József: *(Eleonórához.)* Majd később Lóri, később... kérem... talán úgy hajnaltájt, ha akar...

Eleonóra: *(Hangtalanul.)* Lichtenstein?...

József: Ez az első szava...

Eleonóra: *(Erősebb.)* Lichtenstein...

József: Nincs semmi baja... kicsit lázas... mint mindenki abban a gyilkos klimában odalenn, de különben —

Chanclos: Nem fekszik le felséged?

József: Nem.

Chanclos: Jön hercegnő? *(El.)*

Eleonóra: *(Elfulva.)* Ha nincs több szíve hozzám... hetek óta nem jön futár — nincs hírem és szenvedek.

József: *(Mély és bánatos.)* Hát én nem?

Eleonóra: Josephus...

József: *(Halk és heves.)* Mondtam már hajnaltájt legyen itt... *(Hatzfeld, Starhemberg, Spielman jönnek középről.)*

Chanclos: *(Megjelenve.)* Hercegnő...

Eleonóra: Megyek, igen... megyek... *(el Chanclos-val.)*

3. JELENET.

Rosenberg, József, Hatzfeld, Starhemberg, Spielman, majd **Chanclos.**

József: *(Hatzfeldhez.)* A kancellár?

Hatzfeld: A kancellárnak késő volt bevárni felségedet.

József: A kancellár duzzog egy éve már... A kancellár nem várt meg, nem jött el, nem is fog! egyszerüen azért, mert beteg vagyok. Ezt nem birja... fantasztikus öreg. Én csak a halálra emlékeztetem. *(Chanclos hozza a teát.)* Hideg van itt...

Chanclos: Reggel óta fűtünk...

József: Olyan furcsa csend van...

Chanclos: Éjfél után van Sire, egész Bécs alszik.

József: *(Egy érzés.)* Bécs!...

Chanclos: Különben is, ha felséged nincs itthon, az egész Burgban nem mozdul semmi... minden olyan kietlen és üres!

József: Én népesítem be itt egymagam e termeket mind... betöltöm... így soványan, mi? Hizelgő! Boszorka!

Chanclos: No nézd csak, milyen rossz kedve van...

József: Talán nem szidna le itt az urak előtt?...

Chanclos: *(Hangtalan.)* Isten ments...

József: *(A teacsésze.)* Ezt vigyje... *(Chanclos el.)* Tehát? Egy szót Hatzfeld... ha Önt bizta meg... beszéljen... Mégis csak kiváncsi vagyok. A kancellár? Tehát?

Hatzfeld: A kancellár rosszalja felséged hadműveleteit!

József: No lám.

Hatzfeld: A kancellár nem ért egyet felségeddel —

József: *(A szavába vágva.)* Mit jelent? Az orosz szövetség kötelezett arra, hogy a cárnő mellett megindúljak. Én egyszerüen csak megtartottam a szavam. Ahhoz nem kell se trón, se jogar, se semmi a világon, hogy az ember mint egy olasz cigány, hazug és hitszegő legyen. Ez nem az én kenyerem. Ezt tudja Kaunitz és ezt tudják az urak.

Hatzfeld: Az orosz szövetséges cserbenhagyta felségedet.

Rosenberg: Ki felel ezért?

Starhemberg: Mi ott voltunk a határainkon!

Hatzfeld: A kancellár nevében beszélek.

József: Ne védje magát Hatzfeld! Fölösleges.

Starhemberg: Mi megindultunk Belgrád ellen...

Spielman: Ki tévedt itten? Itt vannak a számok!

József: *(Mind növekvőbb felindulással.)* Óh uraim, itt vannak a tények! Ha Romanow át se jön a Pruth folyón, hogy a császári sereggel egyesüljön, ha a kronstadti flotta meg se indul a török partok ellen, ha az egész orosz haderő nemcsak, hogy nem köt le egy ellenséges sereget sehol, nem támad egy török csőszkunyhóra se, de egyszerűen csak azt lesi, hogy mi végezzünk el helyette mindent s mi egyedül vérezzünk csak, tehetek róla? az én hibám? hogyan? Ha a cárnői seregek magamra hagynak kétszázezer törökkel szemben, mikor tartanom kell egy olyan határt, az Adriától a Dnyeszterig, tehetek róla? mondják meg! Ha olyan hadvezéreim vannak, mint egy Papilla, egy Wartensleben, egy Brechainville, egy Aspremont, egy Lichtenstein, akiket mind hajszolni kell, akik megdermedve és pipogyán minden parancsomat félreértik s átgázolnak a terveimen, akikért már előre remegni kell még mielőtt valamit próbálna az ember... akik kényszer nélkül, parancsok ellenére, otthagyják gyáván a helyeiket, tehetek róla? óh Uram irgalmazz! micsoda pokol!

Az urak: *(Megdöbbenve.)* Óh Sire!

Rosenberg: Hagyjuk ezt Hatzfeld...

Hatzfeld: *(Az urakhoz boszusan.)* Kaunitz jöjjön maga, ő beszéljen... igaz!

Rosenberg: Ha megengedné felséged, hogy magára hagynók?

József: *(Keserűn.)* Hát persze! Ez mind! Ez mind csak kerülne, csak menne!

Rosenberg: Ha felséged lepihenne?

József: Ki hagy itt magamra, mikor egyedül vagyok?!

Rosenberg: Felséged nyugalma...

József: Hatzfeld beszéljen!...

Rosenberg, Starhemberg, Spielman: Nem! Nem! Hatzfeld! elég! Egy szót sem...

József: Megtiltom! Hatzfeld! Beszéljen!

Hatzfeld: Felség...

József: A kancellárnak még mi baja velem?

Hatzfeld: *(Jegyzeteibe pillantva.)* Őhercegsége abban is hibát lát, hogy felséged Belgiumba kivezényelt négy hadosztályt.

József: Igen...

Hatzfeld: Még súlyosabb, hogy hasonló intézkedésekre készül Magyarország ellen...

József: Ha Belgium fellázad, ha a papok, ha maga a szentszék titkos aknamunkáikkal fölszítanak minden gyűlöletet s uszítják a népet ellenem, aki csak jót akartam a brabanti államokkal, hagyjam összetörni magam? Ha Magyarország nem látja el a sereget mely vérzik érte s megvédi a határait, ha mindabból, amit kiróttunk rá, nem ád egy katonát, egy köteg szénát, egy buzaszemet... de sőt! ha ott tartunk már, hogy titkos levelezésekben a porosz királlyal tárgyal a nemesség s a magyar trónt fölajánlja! hát csak nézzem ezt, csak türjem, s ne sujtsak le, hogyan?! *(Izzón.)* Pálfyék itt vannak. Az urak mind? Akiket felrendeltem ide? Még az éjszaka beszélek velök... Még egyszer, igen! És végzünk most! Az egész kan-

cellária itt legyen... mindenki vár és virraszt, mint én... Belgiumból mikor jön be a futár?...

Rosenberg: Talán hajnalban...

József: Bármikor jön, látni akarom. A posta itt van?

Rosenberg: Hozom.

József: Günther? Kolowrat?

Rosenberg: Ezek alszanak.

József: Keltsék föl. Önök mehetnek... *(Rosenberg már átnyujtotta a postát és el a többiekkel.)*

4. JELENET.

József, Eleonóra, majd **Chanclos,** majd **Hatzfeld.**

A császár egy pillanatig áll, tétován. Aztán gyorsan a jobboldali ajtóhoz megy, megnyitja. Egy óra üt. Hajnali három óra van.

József: *(Forrón és elepedve.)* No jöjjön ide, hogy legyen valakim végre!

Eleonóra: Sire...

József: Egy jó percem, egy jobbik szenvedésben!

Eleonóra: Beszéljen felség...

József: Ha unja is, hallgassa csak... itt van a térképem... Jöjjön közelebb. *(A térképet kiterítve a térdén, leül a pamlagra, magához vonva Eleonórát.)*

Eleonóra: A szakálla szúr felségednek...

József: Bocsásson meg, Lugosnál elvesztettem a beretváimat... a kardommal nem tudok... Hajoljon ide... kövessen.

Eleonóra: Itt vagyok.

József: *(Már a térképbe merülve és nagyon élénken és gyorsan.)* Itt állott Coburg lássa, Chotym előtt, Galiciában.

Eleonóra: *(Elfulva.)* Igen.

József: Itt Fábris Erdélyben egész Moldváig. Itt volt Wartensleben a Bánságban... Orsovától a Duna folyását követve, ezek mind csapatok... ezek mind... mint egy vasfal...

Eleonóra: Igen...

József: Fehértemplom körül hét zászlóalj és két ezred lovasság még erősbíti ezt a vonalat. Az én hadseregem Zimony magaslatain itten... A tartalék a Száva mentén, Sabácig, s innen kezdve ez már a Mittrowsky vonala, Bródon és Gradiskán át egész túl a Száván...

Eleonóra: Igen...

József: Az Unnánál Lichtenstein Dubica előtt...

Eleonóra: Lichtenstein...

József: (*Csak folytatva.*) Le egészen Dalmáciáig. Ez volt a helyzet, röviden, mikor Zimonyba értem. Nem valami fényes, mert minden bizonytalan, kétséges... mert hónapokon át csak várni kell, mert tűrni kell, kínlódni!... a legrosszabb időszakban. Fölöttünk a nap mintha tüzes ólmokat ontana s előttünk a Duna és Száva közt, bűzös mocsarak... A varjak itt-ott már-már tolonganak elalélt betegeink körül, akiket meglepett az éj, letört a láz, akik vonaglanak kihasított szemekkel, akik még élnek a varjak alatt!

Eleonóra: Uram bocsáss...

József: Magam is lázasan már, elfult lélegzettel olykor, csak őrködöm, töprengek álmatlan éjszakákon át. Minden nyomort megosztok a sereggel, sőt, többet szenvedek, mint ők! Belgrád ellen nem mehetek, mert nincs hidam a Dunán, az áradás elönti rögtön ami uj cölöpöt veretek, a szávai híd nem elég, hogy födözzem magam, s mögöttem az orosz szövetség nem mozdul, hogy lefogja valahol a török hadakat. Egyik futárom megy a másik után, az adjutánsaim

mind, megroggyant lovakon, hiába! A Pruth felől nem mozdul semmi, nem hangzik egy puskalövés. Még várunk, még fuldoklunk, hosszú heteken át, halálos éjszakák mélyén, megátkozott tömeg! A láz terjed. Egy-egy fegyver ha zuhan a csendben, tudjuk, meghalt egy ember. A szél tele van panasszal, emberi fuldoklások hangzanak, mint egy rettenetes zsivaj, ezrek elfulladt lihegése száll, mint egyetlenegy hang, mint egy förtelmes ének.

Eleonóra: Óh Uram!...

József: *(Mind élesebb.)* Végre, Viddin felől hírtelen, az egész török haderő a Bánságba tör. Védőseregeim élén, az első vonalban már, Papilla, akit e támadás váratlanul talál, otthagyja az állásait, az ütegeit, s fölbomlott serege mint a fergeteg viszi magával Wartenslebent, a második sereget már...

Eleonóra: Sire!...

József: Mit mondjak? Mintha megnyílna a föld, a vonalaink sorra mind leomlanak. Valami őrület terjed, elrémítő zürzavar! Egész Mehádia és Cornia völgye ég! Brechainville, Aspremont, megriadt patkányok visszasodródnak mind! Az egyik hadtest ragadja magával a másikat! Erdély kigyul! Mit mondjak? Kétszázezer emberrel szemben, mely a Bánságban szétszóródik és rabol, itt vagyok, egymagam, fölaprózva a zimonyi seregemmel s mennem kell, hova? A saját fegyvereim ellen, a vezéreim ellen, hogy megálljanak! Összetörve, vonszolom magam táborról táborra, seregtől sereg után, kinyulva a lovam nyakán, üvöltök, mint egy kentaur, és senki meg nem hallgat... Az ár már-már engem is sodor, elveszve pokoli tömegekben amint lihegnek vissza fölgázolt mocsarakon át, s hirtelen egymagam az éjben amint elhagynak, döglődő paripámról elnézek a csillagok alatt, hol van egy hely,

ahol meghaljak, ahol meghaljak, mint egy állat az iszapban!

Eleonóra: Óh, Sire, nem! nem! félek! nem hallgatom, elég!

József: A kezét...

Eleonóra: Mit nyújthat itt egy női kéz e borzalom fölött?... elrémülök!...

József: Mit nyújthat? Mindent. Valamit, ami megenyhít... egy egész szívet, egy mozdulatot, ami szép!

Eleonóra: Az Úr szereti a szerencsétleneket!

József: Óh, az Úr!

Eleonóra: Még forró imáinknál is jobb szereti akik sírnak.

József: Micsoda vigasz! Még mindig hisz istenben?!

Eleonóra: *(Remegőn.)* Óh kérdezi?! Rettenetes ez! Hogy hiszek-e? Mikor itt látom, mikor itt van, mikor —

József: Mikor lesujtott rám, gondolja? Asszonyi fej! Az isten büntet, micsoda? Ez a régi isten, a bosszúálló, ez Jehova! Az arcomat bátran az égnek szeghetem. Nem kérem számon senkitől, ami az én emberi sorsom, a végzetem. Megyek tovább... felgyűröm itt a két karomat, mint egy mészáros... küzködöm, ez az élet! A császároké is ez! Itt vagyok önönmagammal szemben, legyőzve lássa és rendíthetetlen a lobogóim rongyaival. Most is csak becsületes voltam, minden vágyamban nagy és jó, esküszöm! Csak magamban van hitem, magamban csak! s éppen istenben kétkedem.

Eleonóra: *(Kétségbeesetten.)* Óh, Sire hallgasson... könyörgök! Itt vagyok felségeddel az örvény mélyén — és szenvedek felségedért.

József: Azok nem szenvednek, akik hisznek.

Eleonóra: Jőjjön el felséged az én utamon s meg fogja látni, a töviseket...

József: Ezt nem...

Eleonóra: Meg fogja látni, micsoda öröm!

József: Óh, ez igen! Ez beszéd! Az ajkam szomjas. Ki vagyok merülve, egy ember vagyok, aki szenved.

Eleonóra: Jőjjön!

József: Ne igérje, amit meg nem adhat...

Eleonóra: Mindent!

József: Vigyázzon!

Eleonóra: Itt vagyunk az Úr előtt!

József: Minden, ami érv van ellenem... no lám, nem vitatkozom... Szerencsétlen fegyvereim fölött, mint egy torony emelkedik a hit s lenéz rám zord kőtömbjeivel, diadalmasan! aki csak egy féreg volnék itten, eltaposva a porban, nem? Hát legyen! Elepedve ez egyszer megalkuszom e perccel itt... megalkuszom! Agyongyötörve, összetört testemmel, odaadom az irgalomért keserű kétkedésemet... Élni, dolgozni még, reménykedőn! Boldognak lenni, boldognak nekem! — Óh Uram, szánj meg engemet... a fájdalom mélyén, itt vagyok a Te teremtésed.

Eleonóra: *(Elbűvölve.)* Óh, Sire!

József: Hadd higyjem csakugyan, hogy van egy könyörület, isten kegye minden odaadásban.

Eleonóra: *(Remegőn.)* Igen!

József: Ha a szivére vonná e fölkínzott fejet... ha gyöngéden fölfogná minden szenvedésemet, mintha egy keresztről siklanék alá...

Eleonóra: *(Elragadtatva.)* Josephus, itt vagyok neked!

József: *(Mámoros.)* Igaz?! Szerelmem!

Eleonóra: *(Elrémülve.)* Óh!

József: *(Elfulva.)* No mi?... elhárítsz?!

Eleonóra: Óh istenem bocsáss meg, hogy megtántorodtam a képed előtt!

József: *(Forrón.)* Te megtéritsz izzó hiteddel, én elcsábítlak vele! A vallásunk nézd csak, oly emberi, ha őszinte, oly végtelen, oly szép! Itt van benne a föld, az ég! Ne fordulj vissza e félúton... add nekem nézd csak, ezt a reggelt, ami ébred, mondd!... Még akkor is van szenvednünk elég, mikor azt mondhatnánk, hogy boldogok vagyunk...

Eleonóra: Én nem mondok semmit... én haligatok...

József: Mit jelent? Az enyém vagy?

Eleonóra: A szívem vérzik felségedért... csak szánhatom, csak sírhatok... de nem lehet szeretnem.

József: Nem?! Miért? Ki tiltja? Utálsz? Igy jövök eléd, az utak sarával rajtam? Itt vagyok, Cézár! piszkosan! A kezem nedves a láztól. A mellem zihál! Undorodol?!

Eleonóra: El kell, hogy menjek a szíve mellett, el kell, hogy fojtsak minden szerelmet, még ha a téboly szállna meg is! Amit a vallás nyújt és parancsol, szerelmet, azt tiltja is, s csak ott szabad boldognak lenni, ahol az Úr kegye megengedi!

József: *(Magánkívül.)* Mit enged hát nekem?!

Eleonóra: Nem vagyok szabad!

József: A régi dal! Tépje el hát a kötelékeit!

Eleonóra: Óh isten!

József: Rabmadár!

Eleonóra: A láncaimat!

József: Ostoba! Bigott! Röghöz kötött!

Eleonóra: Családhoz!

József: Kinek van családja?! Hát nem leszel az enyém soha?

Eleonóra: Hű vagyok!

József: Soha?

Eleonóra: Soha!

József: Gyalázatos!

Eleonóra: *(Felsikoltva.)* Óh!

József: Menjen... bocsássa meg... lázas vagyok, ingerült... beteg vagyok... már virrad — felejtsük el e pillanatot... hadd legyek megint, aki vagyok — egy magányos ember, elhagyatott... *(és magához térve vissza.)* Óh, de hát mi? mit jelent? mit akarok? bolond! Kolowrat! *(Már itt is van.)*

Kolowrat: Felség...

József: No mit bámul? Nem egy fantóm... én vagyok... itthon vagyok.

Kolowrat: Tudom, Felség.

József: Pálfyék?

Kolowrat: Hatzfeld gróf elküldött értök a szállásaikra...

József: Már rég itt lehetnének! Reggel van! amíg ezek felöltöznek, amúgy díszbe, nagy, görbe kardokkal, buzakalásszal, kócsagtollakkal — magyarok!... Mehet. *(Kolowrat el.)*

Eleonóra: *(Halk és felindult.)* Még csak azt kérdezném, Sire, ha megengedné... Lichtenstein még ott van az Unna partján?

József: Már nem.

Eleonóra: Miért?

József: Mert a török elkergette onnan!

Eleonóra: Megsérült?

József: Mondtam, hogy nincs semmi baja! Ezt nem éri utól golyó! Ez úgy szalad —

Eleonóra: Csak sértse, Sire, ha úgy tetszik felségednek... utánam őt is, sértse csak! Ezzel még jobban egyesülök vele —

József: *(A foga közt.)* Kigyó!...

Eleonóra: *(Elszántan.)* Kellett az, hogy Lichtenstein is elmenjen abba a nyomorba?

József: Vezénylő tábornok... miért? A két szép szeméért...?

Eleonóra: *(Vakmerő.)* Az én két szép szememért...

József: No nézd csak —

Eleonóra: Vannak még tábornokok, a vonal mögött... Ez istennek tetsző dolog.

József: Nekem nem!

Eleonóra: A háború el lehetett volna Lichtenstein nelkül is... Mit ért ő ahhoz, szegény szivem?

József: Óh! itt aztán igaza van. Ott állott Dubicánál Lichtenstein egy egész hadtesttel asszonyom! Hogy a főseregeet támogassa bánáti műveleteiben, Dubicát elfoglalja s jöjjön előre Bosznián, ez volt a feladata. Két horvát zászlóalj, három zászlóalj német gyalogság, három divizió chévaux légérs, két divizió huszár — és még erősítést is kapott. Ez mind nem volt elég neki. Aki nem látta azt, amint a török meglepte, amint Lichtenstein rohant vissza az Unnán s meg volt verve még mielőtt egy ütegét megszólaltatta volna! *(Dühösen.)* Ez egy tökfilkó, ez a Lichtenstein! egy tökfilkó!

Eleonóra: *(Izzón.)* Minél jobban megalázza itt nekem, csak annál jobban szeretem...

József: Menjen Lóri!... menjen... menjen...

Eleonóra: Megyek... megyek... jó éjt... jó éjt...

József: Asszonyok!

Chanclos: *(Megjelenve.)* Reggel van Sire!

József: Rosszul vagyok Chanclos... rosszul vagyok. *(Megtántorodik.)*

Chanclos: Borzasztó az, hogy le sem feküdt... Egy csésze teát még?

József: Szédülök!

Chanclos: Óh felség!

Kolowrat: A magyar urak!

József: *(Elfulva.)* Egy percig még...

Chanclos: Hozom a teát... *(Elsiet.) (Hatzfeld jobbról.)*

József: *(Megpillantva.)* Hatzfeld!

Hatzfeld: Mielőtt a magyar urakkal beszélne felséged, e súlyos percekben a kancellár ő hercegsége sürgősen felségedhez rendel engemet...

József: Nem érdekel.

Hatzfeld: Felségednek választása van. —

József: Ugyan?!

Hatzfeld: *(Olvas.)* Vagy most rögtön békét köt a törökkel felséged és visszavonja a seregeit s akkor mehet Magyarország ellen, akár tűzzel vassal, ahogy tetszik, vagy folytatni kívánja a háborút a tavaszszal s akkor égető szükség, hogy felséged engedjen s kibéküljön a magyarokkal...

József: Én nem engedek!

Hatzfeld: A belgiumi zavargások ügyében, melyet a papok s a pápai befolyás szítanak s a melyek ő hercegsége értesülései szerint mind veszélyesebb mérveket öltenek, égető szükség, hogy felséged a pápához közeledjék s írjon neki.

József: Micsoda?! Én írjak a pápának? Könyörögjek?! Én! soha! Én nem hajlok meg...

Hatzfeld: Ez volt a parancsom Sire...

József: Mehet... *(Megpillantva Chanclos-t és küzködve)* Chanclos.

Chanclos: *(Egy csésze teát hoz és egy kabátot a karján.)* Mindég csak felizgatják felségedet... S most ezek odabenn... ott vannak mind — *(mert balfelé pillantott, ahonnan a nyilt ajtókon át, mozgás és zaj hallatszik.)*

József: Micsoda forgatagban vagyok! Nem birom... Chanclos... megfulladok!...

Chanclos: Ezt igya meg gyorsan... Hogy ne lássák így felségedet.

József: *(Kiegyenesedve.)* Nem! Igaz! nem!

Chanclos: Egy másik kabátot is hoztam...

József: Van még egy másik?

Chanclos: Hogy ne álljon itt ilyen szegényesen!

József: Ilyen nyomorúságosan, igen! Támasszon meg... ezt a széket mögém, hogy össze ne roggyak! *(A legnagyobb erőfeszítéssel.)* Ördög fia! Csak megállok a lábamon! Menjen... menjen...

Kolowrat: Pálfy! Balassa! Forgács!

József: *(Türelmetlen.)* Óh tudom! ismerem... elég!

5. JELENET.

József, Pálfy, Balassa, Forgács, Illésházy, Csáky és magyar urak, majd Kolowrat.

(A magyar urak bevonulnak. Többen is vannak mint az első fölvonásban.)

Forgács: Felség...

József: Majd én... majd én beszélek...

Pálfy: Ha kegyesen meghallgatná az urakat előbb.

József: Majdnem egy éve, hogy utoljára volt szerencsém...

Pálfy: Ha megengedné felséged...

József! Semmit sem engedek. Az éjjel érkeztem haza... még le se feküdtem... fáradt vagyok... önök jól ki vannak aludva mind... én is aludni akarok. Nem magyarázok sokat és nem beszélek. Önök tudják, az orosz szövetség döntött e háborúba engem. A hibákkal leszámoltam, ami hátra van, ez Önökre

tartozik — kettőnkre itten... A Bánságból már-már kitakarodnak a tél elől, az ellenséges csapatok, az erdélyi részek is szabadok, magunk is téli szállásainkra tértünk odalenn, — én itthon vagyok. Ez a helyzet. Ha nem voltunk szerencsésebbek, ez részben onnan is van, hogy önök Magyarországon, nem tették meg a kötelességeiket, *(mozgás moraj)* hogy közönnyel nézték, hogy védjük meg mi a határaikat, hogy éhezünk és vérzünk ottan... A megyék nem szállítottak be semmit, a készleteiket elrejtették, aki adott valami kis rongy gabonát, nedves szénát, kicsirázott zabot, csak azért tette, hogy meggazdagodjon! Az ujoncok elbujkáltak az erdőkben, a megyei hatóságok még csak segédkeztek nekik, összejátsztak velök, alispánok és szolgabirák hazafiasan! egy úgynevezett ellenzéki szellem ébredt, arról nem is beszélve, hogy önök, hogy mondjam, tömörültek, — hogy amíg én vért izzadtam odalenn a harctereken, önök titkos összeköttetésbe léptek Poroszországgal, Hanoverával, Belgiummal, mért nem mindjárt Mirabeauval? önök elmentek egész az árulásig! *(Nagy mozgás moraj.)* Az árulásig! igen! Itt foghatnám le önöket, rögtön... egy jelemre...! Önök szervezkednek otthon, egyenruhákba bújnak, lovakat rekvirálnak, fegyvereket ellenem! no lám! de még mindég nem tudom, holott hányszor kérdeztem már, hány százezer katonájuk van?!

Forgács: Nekünk nincs felséged ellen, egyetlenegy szál katonánk, esküszünk! No igaz? nekünk nincs! A magyar nem megy királya eiien, ha ez csakugyan királya neki!

József: Ne felejtse ki... Unom!

Forgács: A nemesség nem fordult el felségedtől, még egyszer itt vagyunk!

József: Ön a szónok látom!

Forgács: De szenvedünk, felséges úr, kétségbeesünk! Le vagyunk tiporva, s ha ez egyszer még fölhajtjuk a fejünk. —

József: Én hallgassam ezt...

Illésházy: Ez egyszer még el kell, hogy menjünk végig!...

József: Az összes sérelmeken! Ezt nem engedik el!

Csáky: Hallgasson meg bennünket felséged!

Balassa: Ez egyszer még!

Batthyány: Ez egyszer még! Könyörgünk!

József: Mondtam már fáradt vagyok!

Forgács: Hallgasson meg felséged!

Illésházy: *(Forgács felé.)* Beszélj! Bátran!

Csáky: Utoljára van!

Balassa, Batthyány: Ez egyszer még!

Forgács: Vissza kell térnünk a dolgok gyökeréig...

József: Ez messze van! Ez a középkor!

Forgács: Ez csak ott van, hogy eddig, századokon át, minden királyunk megesküdött nekünk s mi is megesküdtünk neki!

József: Szavak!

Forgács: Ha felséged nem talált meg bennünket a háborúban, csak onnan van, hogy lesujtott ránk!

József: Még nem!

Illésházy: *(egy mozdulat.)* No lám!

Balassa: Nem is a nemzet háborúja ez! Egy hatalmas vetélytárs támogatása.

József: Ez nem az ön dolga Balassa! Megtiltom. És igenis a nemzet háborúja! A magyar koronának joga van Belgrádra, Boszniára, Dalmáciára, ha épen tudni akarja!

Illésházy: *(maga körül.)* A magyar koronának! Itt vagyunk!

Csáky: *(maga körül.)* Csak ide jutunk ki, uram!

Balassa: Micsoda joga van annak a magyar koronának, melyet Bécsben tart felséged!?

József: Ahol a király, ott a korona!

Illésházy: *(maga körül.)* No és a törvény, az hol van?

Balassa: Nemcsak a koronának, de a királynak is Budán kell lennie!

Forgács: *(Nekilendülve.)* Ha felséged elhozatta Bécsbe a koronát, hol legyünk mi körülötte, ha szüksége van ránk? Ha felséged megtagadta Magyarország szabad államiságát, hogyan akar számítani rá!? Ha felséged áthozta ránk osztrák kormányrendszerét, hogyan mozduljunk alatta, hogyan lelkesedhetünk?! Ha német nyelvű rendeletével elfojtja bennünk az életünket, hogyan kívánja, hogy legyünk, hogy felséged mögött a harci fergetegben, mint a tűz kigyuljon minden fegyverünk! *(Mozgás zaj.)*

József: No lám, hogy felbúzdulnak most! A magyar nyelv! Eddig nem beszélték! *(Zaj mozgás.)* És nem erről van szó! A kötelességeikről beszéljenek, a hűségükről, akik szembeszállnak a királylyal! Erről van szó! A háborúról van szó! Én védem az országot, e nemesség nem tesz semmit! A nemesség hazafias!

Pálfy: A nemesség felajánlotta az insurrekciót, a a rendi segélyt.

József: A rendi segély üres pompa s értéktelen...

Pálfy: A főpapok önkényes adományokat...

József: Micsoda?! A főpapok! Önkényes adományok?! Abból, amit mi adtunk nekik, ők kegyesen ajándékoznak valamit?! Ez kacagnivaló, ha nem dühbe jönne az ember! A főpapok csak haszonélvezői az

állami vagyonnak. Ezt már százszor megmondtam. S közjogi helyzetüket nem szilárdítom meg azzal, hogy bármit elfogadjak!

Forgács: Mint magyar király szóljon felséged a nemzethez országgyűlésen... s minden áldozatot megkövetelhet!

Batthyány: Emlékezzék dicső anyjára felséged!

Csáky: Úgy van! Országgyűlést!

Illésházy: Ez az igaz!

Hangok: Országgyűlést!

József: Ki gondolhat országgyűlésre mostan?!

Forgács: Versaillesban nemzetgyűlés van!

József: *(Remegőn.)* Ez az Önök példája? Hát nem! Elég volt! Elég nekem! Itt van királyi szavam, az utolsó — idefigyeljenek! Én nem beszélek többé koronáról, magyar közjogról, de sőt eltiltom e közjog tanítását, amíg egy új könyvet nem iratok. El kell vetni minden előítéletet, kiirtani az olyan együgyű népvéleményt, mint amilyen a korona állítólagos szentsége is... Minden jog az államot illeti, én világosságot akarok. És én nem beszélek többé kormányrendszerekről, német nyelvi rendeletekről, ez mind meg van s lesz módom rá, hogy végrehajtsam. Én most már csak arról beszélek, hogy a háborút folytatnom kell tavaszszal s e perctől fogva megragadok minden eszközt, megtörök minden ellentállást, hogy úgy ne járjak, mint tavaly. Nekem nem kell országgyűlés, nem insurrekció, nekem nem kell ajándék, mikor ez kötelesség, mikor csak úgy lehet háborút viselni, hogy az állam számíthat minden közreműködésre, az utolsó paraszttól a legelső mágnásig mindenkire, hogy mindenki odaadja, amije van, s nemcsak a hasznát lesi!... A hadsereget el kell látni. Minthogy a megyék nem szállítanak kamatozó papirpénz fejében semmit, mint-

hogy önök nem váltják meg pénzzel, amit terményeikben megtagadnak és elrejtenek, minthogy önök egyáltalán nem fizetnek adót, én az összes gabonaneműeket és mindent, amire a seregnek szüksége van, egyszerűen behajtom exekucióval! Még ebben az órában egy egész hadtest meg fog indulni Magyarországba. Még ebben az órában teljhatalmú német funkcionáriusokat nevezek ki Magyarországra, akik nekem ottan dolgozni fognak katonaság jelenlétében. Aki nem engedelmeskedik, aki ellenkezik, aki mozdulni mer, rögtön elfogják s bilincsbe verve hozzák Bécsbe, akárki legyen az, még ha mágnás is, ha maga az atyaúristen!

Forgács: *(A végsőkig.)* Hát nem felség!

József: Micsoda?

Illésházy: Hát nem! Most mi mondjuk ezt!

Csáky: Hát nem!

Balassa: Legyen vége!

Batthyány: Legyen vége!

Illésházy: Szakadjunk el!

József: No nézd csak, megyegyűlés!

Hangok: Gyarmat-e Magyarország? Ausztria alapította? A külföld invesztált hazánkban? Prokonzulokat, mint a római provinciákban? Szabadok vagyunk vagy nem? Legyen vége! Szakadjunk el! Inkább meghalni ha kell!

Forgács: Felség!

József: Ki merészel itten?! Kicsodák az urak végre?!

Forgács: *(Izzón.)* Felség mi magyarok vagyunk! Felség mi szabadok maradunk vagy meghalunk itt mind! Felség, az örvény szélén itt vagyunk! Felségednek engedni kell!

József: *(Elképedve.)* Óh!

Forgács: Felséged adja vissza nekünk a mi nyelvünket, alkotmányunkat, országgyűlésünket, felséged adja vissza a mi koronánkat!

Illésházy: A koronánkat! A koronánkat!

Mind: A koronát adja vissza!

József: No nézd az őrjöngőket! Én nem ijedek meg! Én nem engedek!

Forgács: Az ország akkor elveszett! A sorsunk eldőlt!

József: *(Remegőn.)* Fenyegetés?!

Forgács: Ha felséged nem menti meg a nemzetet, meg kell, hogy mentse önmagát! Ha nem oldja fel a bilincseit, le kell hogy törje azokat! Mi ellenünk itt, már nincsen fegyver és nincs erő ezen a világon... amivel felséged szembeszállana, az ellen nincsen hatalom!

József: *(Kiáltva.)* Kolowrat! *(Az asztalboz szédült és gyorsan irt egy sort.)* Itt a parancs... egy lovas menjen... a X-ik hadtest indul Magyarországra rögtön! *(Kolowrat átvette a parancsot és el.)*

Forgács: Mi is ott leszünk! Mint Belgium!

Illésházy: Mint a franciák. —

József: Elég!

Forgács: Esküszünk!

József: *(A végsőkig.)* És én is esküszöm... a becsületemre, királyi fönségemre esküszöm, hogy nem mondok le egyetlenegy intézkedésemről, egyetlenegy tervemről, értik?! nem! hogy nem engedek, hogy nem alázkodom meg, hogy nem hajlok meg... hogy *(a hangja elful)* menjenek!...

Illésházy: Az ajka véres...

Csáky: No nézd csak...

Balassa: Elönti a vér...

Batthyány: A vér... a vér... no nézd...

Forgács: Nem Krisztus vére...

Illésházy: *(megremegve.)* Ki tudja! *(És elvonja magával a többieket.)*

József: Menjenek! Menjenek! Én nem hajlok meg! Én nem hajlok meg! én nem... én nem... nem hajlok meg... én nem... *(És összetörve, fuldoklón)* én... én... én... én nem! óh! én nem... *(és ezek már artikulátlan hangok s valami elfult hörgésféle s lerogy az asztalhoz az írásai fölé.)*

Függöny.

III. FÖLVONÁS.

Egy kisebb terem a császári hálószoba szomszédságában. Zsölyék, székek, pamlag a falak mentén sorakoznak, összetolva, s két kis asztal áll középen üresen. Felemás butorzat, főleg Louis XVI., ami itt el van raktározva, berendezetlenül. Az impresszió az, hogy e termet nem igen használják. Balról a háttérben egy díszes ajtó. Hasonló ajtó jobbról, mely egy mélyített küszöbre nyílik, egy kisebb ajtószárnnyal. Ez a hálószobába vezet. És még egy ajtó jobbról az előtérben. A háttérben selyemfüggönyös ablaksor. Jobbról a háttérben egy clavecin, kótapolcok, egy gordonka a sarokba támasztva. A baloldali falban egy díszes márványkandalló. A kandalló mellett egy kis asztalon karácsonyfa. És a karácsonyfa körül mindenféle dobozokban és kazettákban ajándékok.

1. JELENET.

Chanclos, Rosenberg, majd **Hatzfeld,** majd **Starhemberg, Spielman,** majd **Günther.**

Mikor felmegy a függöny, Chanclos a karácsonyfa utolsó kis gyertyáit gyújtja föl. A kandallóban is lobog a tűz. És Rosenberg megjelen.

Rosenberg: Chanclos asszony!

Chanclos: Itt vagyok!

Rosenberg: Menjen be gyorsan kérem...

Chanclos: *(A fa előtt gyönyörködve.)* Drága kis fám... a császárnak!

Rosenberg: Hagyja ezt most kérem...

Chanclos: Mi baj van? Ő felsége?... megyek... megyek... *(Balfelé siet.)*

Rosenberg: Störck és Brambilla tanácskoznak a kék teremben... ezt kerülje el, — itt menjen a galérián át s várja meg az urakat... Minden rendelkezésüket jegyezze föl...

Chanclos: Óh ezt megtartom a fejemben...

Rosenberg: Amit rendelnek, rögtön hozassa el... Egy apácáért is küldjön...

Chanclos: Óh persze! Azt nem tűr meg maga mellett. Orvosságot se akar szedni többet...

Rosenberg: Menjen... menjen... *(Chanclos el, jobbról. Hatzfeld megjelent.)* Hatzfeld! Végre!

Hatzfeld: *(Nyugtalan.)* Ő felsége? —

Rosenberg: Nincs jobban, sajnos...

Hatzfeld: Störck mit mond? *(Starhemberg és Spielman.)*

Rosenberg: Starhemberg! Spielman! Súlyos pillanat!

Spielman: Brambilla is itt van hallom...

Rosenberg: Kínos légzési zavarok... állandó láz... gyöngeség... orvosságot nem szed — ápolót nem enged... orvosra nem hallgat! Az egész ember egy váz!

Hatzfeld: Pokoli ez! Ép mostan! Mikor ránkszakad az ég!

Rosenberg: Ezt onnan hozta magával, a Száva mellől, ezt a halált!

Az urak: Óh! Csak nem!?

Starhemberg: Mi a jelentés Belgiumból?

Hatzfeld: Ezt nem tudja csak a kancellár!

Rosenberg: Az ő futárja beérkezett?...

Hatzfeld: Az este, igen...

Spielman: A német provinciák lázonganak — nekünk ez van!

Hatzfeld: Magyarországból bejött a futár?

Spielman: Kolowrat itt van?...

Rosenberg: Kolowrat mulat valahol... karácsony van...

Spielman: Átmegyek... *(Ebben a pillanatban Günther.)* A posta?

Günther: Még nem érkezett...

Hatzfeld: Belgium?

Günther: A futárnak késése van...

Rosenberg: Mennyi?

Günther: Már nem is tudom, ha jön!...

Az urak: Nem tudja?! Mit jelent?!

Rosenberg: A kancellár futárja beérkezett!

Günther: A kancellár szerencsésebb!

Hatzfeld: A brabanti határok el vannak zárva hallom!

Az urak: Az nem lehet!

Hatzfeld: Budán is föllángolt minden!

Rosenberg: Halkan... Ön átnézi Spielman, ami itt jelentésünk van!...

Günther: Nincs sok.

Hatzfeld: Mióta a császár beteg, minden átmegy a kancellárhoz...

Rosenberg: Ha ő felsége bekérné a jelentéseket...

Starhemberg: Mi itt vagyunk a kabinetirodában. *(Starhemberg, Spielman, Günther elmennek.)*

Rosenberg: Én is jövök, egy pillanat — *(és hirtelen Hatzfeldhez.)* Kaunitznak jönnie kell! Ön tudja e perc mit jelent Hatzfeld! Jönnie kell!

Hatzfeld: Kizárva, hogy jőjjön!

Rosenberg: Azt mondjuk a császár már nem beteg, hazudunk!

Hatzfeld: Ha ágyban találja, rögtön sarkon fordul és megy...

Rosenberg: Pokoli öreg! Megálljon csak, ha van egy mód — *(Pár lépést a bal oldal felé. Ebben a pillanatban: Lichtenstein Jenny, Kinsky, Clary hercegnők és Kaunitz grófnő megjelentek.)*

2. JELENET.

Rosenberg, Hatzfeld, a hölgyek, majd **Störck** és **Brambilla,** majd **Lichtenstein Eleonóra,** majd **Mozart,** majd **Chanclos,** majd **Hatzfeld.**

A hölgyek: Jó estét! Jó estét! Hogy van a császár? Hogy van?...

Rosenberg: Óh hölgyeim, egy pillanat...

A hölgyek: Szomorú karácsony!... Drága Hatzfeld! Mit hallott Trautmansdorfról? Mi lemegyünk az éjféli misére Rosenberg! Milyen gyönyörű fa! *(A karácsonyfa körül.)* Mennyi ajándék! Ezt ki küldte? Ezt én! Ezt én! Ez az enyém! No ne bántsd... ezt hagyd itten... ez egy jobb hely itten... jobban szembeötlik... Óh ez nem mozdúl innen!... Nem engedem... Itt van az enyém! Az enyém! *(és Störk láttára, aki megjelent.)* Hogy van a császár?

Hatzfeld: *(Rosenberghez.)* Beszéljen gróf, vele...

Störck: Nem mondhatok semmit...

Hatzfeld: A hölgyeket nyugtassa meg...

A hölgyek: *(Ijedten.)* Ó istenem! Mi van? A császár! Egy szót... *(Brambilla megjelen.)*

Störck: *(Rosenberghez.)* A legnagyobb kimélet Rosenberg... *(s már siet el.)*

Rosenberg: *(A másik orvoshoz.)* Brambilla... csak egy szót uram...

Brambilla: Chanclos asszony tudja minden rendelkezésemet —

Rosenberg: *(Kétségbeesetten.)* Ha felkelne a császár... egy órára csak —

Brambilla: Az nem lehet.

Störck: *(Aki meghallotta ezt.)* A világért sem! Nem mozdúl, sőt! Önök őrködjenek... *(Távolodnak.)*

Rosenberg: *(Hatzfeldhez és nagyon energikus.)* Mindegy! Kaunitz jöjjön!

Eleonóra: *(Jobbról.)* Óh mi van? mi van? Ő felsége?...

Rosenberg: *(Csak folytatva Hatzfeldhez.)* Ha egyszer itt van, a többi a mi dolgunk...

A hölgyek: *(Eleonóra láttára.)* Lóri... Milyen gyönyörű!

Eleonóra: Óh Störck... Brambilla... *(De ezek csak köszöntik Eleonórát és elsietnek.)*

Rosenberg: *(Csak tovább Hatzfeldhez.)* Rá kell, hogy birja!... Az egész posta itt lesz egy óra múlva... Budáról is ránkszakad minden! Megcsalhatjuk a császárt? Hogyan? Ha megkötözve ő hercegségét, de hozza el!

Hatzfeld: *(Távolodva.)* Megyek.

Rosenberg: A fogata lenn van? Két hires gyors lova? *(Hatzfeld el.)*

Eleonóra: Micsoda karácsony, Rosenberg! *(A hölgyek felé.)* Óh szíveim! *(és ismét Rosenberghez :)* Lichtenstein is beteg... mióta hazajött Zágrábból, lázas... gyakran eszméletlen... Csak egy percre jöttem, mielőtt az éjféli misére megyek... *(Harang.)*

Clary hgnő: A harang! A harang! Már mehetünk! Mehetünk!

Kinsky hgnő: Nekem egy gyönyörű csokrot küldött ő felsége...

A többi hölgy: Nekem is virágot... Nekem is! Nekem gladiólákat!

Jenny hgnő: *(Eleonórához.)* Neked Lóri?...

Eleonóra: Nekem fehér kaméliákat.

Clary hgnő: *(Már a háttérben.)* No gyerünk Poldika... Lóri! Lóri! *(és hirtelen amint az ajtót megnyitja.)* A maestro van itt! *(A küszöbön Mozart.)*

Kinsky hgnő: *(Aki követte Clary hgnőt.)* Mozart drága! Zenészek, Rosenberg!

Kaunitz gfnő: *(Ki távolodik.)* De hisz akkor nincs semmi baj!

Eleonóra: *(A fánál Jenny hgnőhöz.)* Én ezt hoztam neki... ezt az arany szívet. *(Egy kis ékszerdobozt vett elő.)*

A másik három hölgy: *(Odasietnek.)* Óh! Mutasd! Mutasd!

Eleonóra: Két nyíl van benne...

A hölgyek: Óh! Két nyíl! Mutasd!

Mozart: *(Rosenberghez.)* Elmenjek kérem, vagy még várjak?

Rosenberg: Igazán nem tudom Mozart...

A hölgyek: *(Eleonóra körül.)* Gyönyörű! Gyönyörű! Micsoda gyönyörű! A vércseppek rubintok mind... Micsoda gyönyörű...

Mozart: *(Csak tovább Rosenberghez.)* Karácsony van... odahaza a feleségem, a kis fiam... *(Ebben a pillanatban Chanclos jobbról.)*

Rosenberg: Chanclos?! Mi van?! Mi van?!

Chanclos: *(Feldúltan.)* A császár fölkelt! felöltözött! nem akar —

Rosenberg: *(Leplezett örvendezéssel és gyorsan.)* Teríttessen a zenész uraknak... valami jófajta tiroli bort!

Chanclos: Tessék csak... tessék csak... *(És el Mozarttal.)*

A hölgyek: A harang! A harang! Elkésünk! Gyerünk!

Hatzfeld: *(Jobbról és gyorsan Rosenberghez.)* A kancellár eljön.

Rosenberg: A császár talpon van.

Hatzfeld: *(Meglepődve.)* Hogyan?!

A hölgyek: Karácsony! Karácsony! *(Távolodnak.)*

Rosenberg: Nehéz volt?

Hatzfeld: Akart jönni...

Rosenberg: *(Nugtalan.)* Mit jelent?

Hatzfeld: Ne kérdezze...

Rosenberg: Ha megmozdul ő hercegsége —

Hatzfeld: Nem is merem...

Rosenberg: *(Balfelé pillantva.)* Csend! A császár... hallom...

Hatzfeld: A császár...

Eleonóra: *(Aki figyelt.)* A császár... *(József megjelent. A harang megszünt.)*

3. JELENET.

Rosenberg, Hatzfeld, a hölgyek, József.

József: Jó estét...

A hölgyek: Óh a császár! A császár! Drága felség!

József: Jó estét... no lám... itt vannak mind... örülök... Mi hir van Rosenberg?

Rosenberg: Megsürgetem a postát, ha ugyan megérkezett... *(Magával vonja Hatzfeldet.)*

Hatzfeld: Rémületes... *(El Rosenberggel.)*

József: Milyen kedves... Lóri is, igen... Poldika... rég láttam... milyen kedves... ragyogó karácsonyfa... a sok ajándék... milyen jól tettem, hogy felkeltem!...

Eleonóra: Felséged könnyelmű...

A hölgyek: Nincs is semmi baja... Egész jó színben van... Kicsit megfogyott... Ez most divat...

József: Én mindig követtem a divatot... igaz... kreáltam!...

Eleonóra: Dehát jobban van? Az orvosok megtiltották —

József: Egészen jól vagyok... Csak dolgozhatnám —

A hölgyek: Nem szabad!

József: A sok fekvés az fáraszt ki engemet... az ágy összetör... nincs türelmem... most jobban lesz... egészen jól vagyok... kicsit köhögök és borzongok ugyan, de különben egészen jól vagyok — milyen nagy az ég ilyenkor. *(Mert megállt az ablaknál.)*

Clary hgnő: Köszönöm a virágokat!

A többi hölgy: Óh, én is köszönöm! Én is köszönöm! Én is köszönöm!

Eleonóra: A fehér kaméliákat...

József: Milyen nagy és csillagokkal tele! Ez mind fénylik, mind szikrázik és forog! Ezt mind mozgatja egy örök gondolat!

Eleonóra: Felséged, mint a régi mágusok —

A hölgyek: A három királyok, igen —

Eleonóra: Karácsony éjszakáján nézi a csillagokat...

Kinsky hgnő: Jézus megszületett! Jézus megszületett!

Kaunitz gfnő: Meg fogja nézni az ajándékokat?

József: Drága kis Kaunitz... persze...

Kinsky hgnő: Az enyémet... külön az enyémet... megmondjam micsoda... mutassam?

József: Inkább nem...

Clary hgnő: Az enyém egyszerű, kedves és szerény... De mégis olyan ritka dolog...

Jenny hgnő: *(A szavába vágva.)* Az enyém...

Clary hgnő: Egy Louis XVI!

Kinsky hgnő: Az enyém pici... pici... de olyan finom...

József: Gondolom, Poldika...

Eleonóra: Engem nem is kérdez...

József: Óh, dehogy nem, szerelmem.

A hölgyek: Óh, a Lórié...

Eleonóra: Nem szabad... majd én megmondom... *(Ismét a harang.)*

A hölgyek: Óh, istenem, elkésünk! Felséged megbocsátja!

Eleonóra: Én még maradnék egy percig...

József: Az éjféli miséjök, angyalok!

A hölgyek: Lemegyünk a kápolnába...

József: A kis harang, mint egy magányos hang az éjben...

A hölgyek: *(Hízelkedően.)* Magányos hang! Milyen kedves!

Eleonóra: Volt egy idő, mikor mind szólott a harang! Mikor gyönyörű csengésök minden toronyból, mint egy ércfergeteg, rázengett Bécsre, bezengte az eget! Mikor a harangok felségedért is szóltak...

József: No igen... ezek emlékek... emlékek...

A hölgyek: Óh, igaz! mikor a pápa itt volt! Az áldása! Óh! Tavasz volt! Emlékszik?

József: Mikor a pápa itt mindenkit megbolondított!... Hogy még mindig nem felejtették el!

A hölgyek: Ezt nem! soha! Hát lehet ezt! Micsoda impresszió! Micsoda hangulat!

József: No, menjenek... menjenek... elkésnek...

Eleonóra: *(A hölgyekhez, akik távolodnak.)* Ha megvárnátok künn... egy pillanat...

A hölgyek: A viszontlátásra! Boldog ünnepeket! És gyógyuljon meg hamar! Az újévben majd!

József: Az újévben, igen!

A hölgyek: A viszontlátásra! A viszontlátásr ! *(És eltüntek és a hangjuk még hallatszik kívülről.)*

4. JELENET.

Eleonóra, József, majd Chanclos, majd Rosenberg.

József: No, de mért? Mi célja?

Eleonóra: Az én ajándékom egy sebzett szív — aranyból.

József: Már megijedtem, hogy húsból.

Eleonóra: Két nyíl hasítja át...

József: Kettő?...

Eleonóra: Az egyik —

József: Lichtenstein, tudom... Ez megsebzett engem is, az Unna partján, mikor otthagyta az ütegeit...

Eleonóra: A másik Sire, felséged...

József: Hazug! Most is, érzem, csak érte van itt, csak Lichtensteinért, ha itt maradt... Karácsony van, mikor az irgalomra hajlík az ember, minden keresztény megbocsát, igaz? Itt fénylik át kis ravasz számítgatása, e világos női homlokon, mintha ki volna pingálva rá! Az újévi kitüntetések, asszonyom, igaz?

Eleonóra: Lichtenstein nagy beteg, csak ezt mondhatom.

József: Esküszöm, nem én leszek, aki meggyógyítom!

Eleonóra: Szenvedek, Sire!...

József: Szenvedjen!

Eleonóra: Lichtenstein főnemes... és született...

József: Ép az a baj ! Nagyon el van foglalva a

születésivel! Másnak ez eszébe se jut, holott mindenki egyformán születik.

Eleonóra: Felséged kötelessége...

József: No, nem! Kitüntetni Lichtensteint csak azért, mert főnemes!

Eleonóra: Régi katonacsalád... egy generális fia...

József: Attól még lehet rossz katona — amint-hogy az!

Eleonóra: *(Sírva és csábítón.)* Már nem szeret Josephus... Már nem szeret engemet?!

József: *(Gyöngülve.)* No, nézd csak... Itt sír a kezemen... a könnyei itten...

Eleonóra: Kóstolja csak meg, milyen keserűek mind!

József: No, de érti ezt? Lichtenstein Dubicánál elvesztett mindent... Papilla és Lichtenstein, ezek ketten, földúlták minden tervemet — tönkretettek! Ha idáig jutottam, ha itt vagyok, lázas, beteg, részük van benne!

Eleonóra: Mindegy! Felejtse el! Legyen nagy!

József: Utálom ezt törpék között — olyan könnyű az! Egy vezénylő tábornok, aki —

Eleonóra: Épen mert hibás volt —

József: Tehát mit tegyek vele? minek nevezzem ki?

Eleonóra: Marsallnak...

József: *(Feldühödt gúnnyal.)* Ez a tradició! Legyen —

Eleonóra: Boldog vagyok!

József: No, de nézze csak... Én elhiszem magának, Lóri, így évek múltán, hogy itt epedtem maga körül, hogy elvágyódtam a szívéhez, micsoda nyomorból olykor, — én elhiszem, hogy csakugyan lekötötték családi tekintetek, hogy ősi erénye, mit tudom, nem engedte hozzám... én elhiszem, — még azt is elhi-

szem, hogy szeretett! Ha nem adta át magát nekem amúgy önfeledten egyszer, valami bolond lendületben, ahogy a nők szokták, csakugyan itt volt a vallás, a hit, az isten, a hűsége, elhiszem!... De talán még lesz egy perc, ki tudja?! Az nem kegyelmez az a láz, amelyben Lichtenstein gyötrődik mostan. Legyen marsall, nem bánom. S ha nem lesz semmi többé, ha vége lesz —

Eleonóra: De hát mért?... mért ő... és mért —

József: Nem én? ugy-e?! Mert én birom! én szívós vagyok, én tudom a módját, hogy megmaradjak, hogy éljek még, Cézár! hogy itt legyek... S akkor —

Eleonóra: *(Hangtalan.)* Akkor igen... igen... *(egy pillanat).* Előbb gyógyuljon meg és ne tervezzen... *(Indul.)*

József: *(Komoran és halkan.)* Igaz...

Eleonóra: Imádkozni fogok felségedért!

József: Óh, csak ezt nem! Ezt elvégzem magam!

Chanclos: *(Megjelenve jobbról.)* A hercegnőt várják...

Eleonóra: Megyek... *(Egy hosszú, néma pillantás a császárra, miközben az ajtó felé szédül. S amint megnyitja, lihegve eltűnik.)* Marsall... marsallné... marsallné... *(Női hangok. Chanclos balfelé ment és Rosenberg megjelent.)*

József: Én csak várok itten, Rosenberg!

Rosenberg: Mind dolgoznak benn, Sire... A postának késése van...

József: Napok óta! Ezt tudom —

Rosenberg: A rossz utak így télvíz idején...

József: Két futárom hiányzik... Az a két másik lovas, aki elébük ment?...

Rosenberg: Ezek beérkeznek ma éjjel.

József: No és még?

Rosenberg: A kancellár ő hercegsége feljön ma este felségedhez.

József: Kaunitz?! Hozzám? Mer?

Rosenberg: Csak épen hogy felséged legyen —

József: Még élek, nem? sőt! vidáman leszek itt, zenével! Mozart itt van?

Rosenberg: Felséged parancsára. *(A háttér felé megy.)*

József: A kancellárt várja meg odalenn... várja meg... *(Rosenberg el. Chanclos megjelen. Egy orvosságos üveget hoz.)*

Chanclos: Ezt a kis kinai bort... Sire.

József: Nem... semmit többé... ettől vagyok beteg...

Chanclos: No, legyen jó gyermek...

József: Vigye innen... háromszáz forint ára orvosságot szedtem másfél hónap alatt. Semmit többé. Hagyni kell az organizmust... A természet, az gyógyítson... menjen...

Chanclos: *(Távolodik. A császár elgondolkodva ül a kandalló tüzébe meredve. Egy óra éjfélt üt.)*

József: Karácsony! Isten!

Chanclos: *(Az ajtó küszöbén.)* Hát csak így akar itt ülni magában, egy ilyen szent estén — egy ilyen családi ünnep!...

József: Nekem nincs családom. Nekem nincs senkim. Hogy üljek? Még egy kutyám sincs, mint nagy Frederiknek...

Chanclos: Hát én mi vagyok!

József: Maga egy öreg seprü...

Chanclos: A kis fámat, Sire, nem is dícséri meg?

József: Nagyon kedves...

Chanclos: Ezt a jó tüzet a kandallóban, amit gyujtottam...

József: Maga ez egyetlen...

Chanclos: *(Térdre roskadva.)* Óh!...

József: Öreg gazdasszony... *(A frizuráján remegő kézzel.)*

Chanclos: Jaj a fejem... én is még le akarnék menni az éjféli misére...

József: *(Bonhómiával.)* No, menjen... ne lássam... Boszorka!

Chanclos: *(Már az ajtóban.)* A maestro vár itt künn...

József: Óh, csakugyan! Jöjjön gyorsan!...

Chanclos: Menjen be, Mozart... *(Józsefhez.)* A többiek is, Sire?

József: Hogyne!

Chanclos: *(A zenészekhez.)* Maguk is... vigyék a sok papirjukat... de szemetet ne csináljanak... *(Józsefhez.)* Kezét csókolom... mindjárt itt leszek... Kezét csókolom *(el).*

5. JELENET.

József, Mozart, zenészek *(a háttérben),* majd **Rosenberg.**
(Mozart bejött, három zenész követte kótatömegekkel s némán meghajolnak.)

Mozart: *(Egy kézirattal.)* Felség...

József: Olyan magamba vagyok, Mozart... s nem is egészen jól tudja... magának bevallhatom... Gondoltam, muzsikál nekem ma este egy keveset, hogy olyan fényesek a csillagok. *(A kéziratra.)* Az új quartettje... elhozta?... okos... *(Átveszi s lapoz benne.)* Mennyi kóta! mennyi kóta!...

Mozart: Épen csak annyi, amennyi kell!

József: Lehet... lehet... maga ezt biztosan jobban tudja, mint én... végre is mit tud az ember, mi lehet az ember egy ilyen művész mellett, még ha sokra viszi is?... Egy császár legföljebb! Az könnyű, császárnak születni!

Mozart: Oly kevésnek sikerül, felség, engedje meg...

József: Akiknek sikerül, nem kell, hogy megerőltessék magukat. Nagy császárnak lenni, ha már az ember császár, ez a nehéz. A csúcsokról még feljebb repülni, ki tudja azt — a sas! Aki csak egy ember, az lezuhan. Kit szeret jobban?

Mozart: A sast.

József: No, itt van, tessék... *(Visszaadta a kéziratot Mozartnak, aki most zenészeihez megy, összesúg velük s már maga is elhelyezkedik a zongoránál. József feléje fordul.)* Tudja, mikor én évekkel ezelőtt Párisban voltam, azt a Jean Jacques Rousseaut is felkerestem, ismeri?... hogyne! Ott ült egy padlásszobában, egy csomó kóta fölé hajolva és másolta ezt és csak másolt és csak... No, de hogy egy ilyen nagy író, mondom neki, egy ilyen kiváló szellem, mondom, efajta silány munkával töltse az idejét? Hát nézze csak, uram, felelte ez a francia, én írtam sok vaskos könyveket s módot adtam az embereknek arra, hogy gondolkodjanak. Az emberek nem gondolkodtak. Mire zenét írok nekik... és mit tesz isten!... az emberek énekelnek! Hát rendben van, — *(elmerengve)* Rousseau!...

Mozart: Andante!

József: Igen... hallgatom... igen... *(és elmélyedve figyel.* A quartett. *És követi.)* Óh... óh... na-

gyon finom... nagyon finom... hogy indul!... Óh, csakugyan megfogja az embert... milyen mély és zengő... kicsit a Varázsfuvolára emlékeztet... A Don Juanra!? no mért mosolyog? nem így van?

Mozart: *(Játékközben.)* Nem egészen...

József: Az a hegedűszólam milyen tiszta, milyen nemes... a cello milyen érzelmes — én mióta nem cellóztam!... az ember nem is hinné, mennyi kótából van ez és mégis milyen gördülékeny, milyen sima, hihetetlen... az egész olyan, mint valami bús női figura... egy test... valami sötét fátylak alatt... rejtélyes és üde... igen, igen... És mit tesz Isten? az emberek énekelnek...

Rosenberg: *(Jobbról.)* Felség...

József: *(Mozarthoz.)* Nincs szerencsénk...

Mozart: *(Még játékközben, a ritmusokba olvasztva a szavait, mint ahogy zenészek szokták.)* Vége van, Sire! Ez az egész andante... így gondoltam... egész rövid — csak egy sóhaj... *(Ez az utolsó szó. S az utolsó hang.)*

József: Ami többet mond, mint sok hosszú, hosszú beszéd...

Mozart: *(Egy pillanatig ült még s amint eljön a zongora mellől, zenésztársaihoz.)* Mehetünk haza. *(A zenészek el.)*

József: Köszönöm, Mozart... és bizony irígylem... maga megtehette, amit akart, fölépítette a vágyait, mint a piramisokat!

Mozart: Óh, felség, engedje meg, én is gyakran küzködöm...

József: Az nem lehet... Magának könnyű, Mozart! Maga csak énekelt... Isten vele...

Mozart: Felség! *(és el.)*

6. JELENET.

József, Rosenberg, majd Kaunitz, majd Zinsendorf, majd Hatzfeld, majd Holstein, majd futár.

Rosenberg: A kancellár jön fel a lépcsőn.

József: Egy másik muzsika most!... Hadd készülök el...

Rosenberg: Egy szót se, felség, könyörgök, ami megzavarná...

József: Bizza rám... Majd jól viselem magam...

Rosenberg: *(Lesve az ajtónál.)* Itt van...

József: Itt vagyok...

Rosenberg: Ő hercegsége...

József: Jó estét Kaunitz...

Kaunitz: Jól van felséged...

József: Virulok! Csak nézzen rám — milyen szép vagyok!...

Kaunitz: *(Nem meri megnézni.)* Elhiszem... elhiszem... nagyon jó... nagyon jó... *(Rosenberghez.)* Hagyjon magunkra gróf Rosenberg... de legyenek itt mind, közel... Hatzfeld, Spielman, Starhemberg... mind... a titkárok is... akik írnak —

József: Nem értem. Valami ajándékot hozott az uraknak, hogy így felgyűjti őket?

Kaunitz: Dolgunk lesz...

József: Mire készül?

Kaunitz: Ha feljöttem felségedhez, van rá okom...

József: Rég volt szerencsém...

Kaunitz: Az egész kabinetiroda Rosenberg! Az embereim künn vannak?

Rosenberg: Igen...

Kaunitz: Hatzfeld itt legyen... *(Rosenberg el.)*

József: Szabad tudnom?...

Kaunitz: Még mindég a régi türelmetlen felséged....

József: Én nem változtam.

Kaunitz: Fájdalom!

József: Mit jelent?!

Kaunitz: *(Heves.)* Beszélni akarok!

József: *(Meglepődve.)* E hang!

Kaunitz: Ne törődjék a hangommal... öreg vagyok...

József: *(Engedékeny.)* Rendben van...

Kaunitz: Én dolgoztam Ausztriáért, a császári házért, és eredménnyel, — mikor felséged még csak álmodott!

József: Ezt hagyja Kaunitz a történelemre!

Kaunitz: Én nem félek!

József: Ki fél? Ugy látom rosszkedvű ma este!

Kaunitz: *(Dobogva a botjával.)* Hé Rosenberg!

József: Nem! Maradjon! Előbb mi ketten —

Kaunitz: Nekem felséged nem tartozik felelősséggel. Ez kettőjük dolga, — az uristennel odafönn. Egy éve már, hogy nem avatkozom az ügyeibe itten. Ha beszélek most —

József: No de csakugyan —

Kaunitz: Ausztria szól a hangomban, értse meg... egy öreg munkás vagyok itt, nem több, de aki benne volt az épületben végig, aki még egyszer odatartom a vállamat, —

József: Fölösleges...

Kaunitz: *(Mint az előbb.)* Hé Rosenberg! Hatzfeld

József: Ördögfia, ki van a trónon, én?!

Kaunitz: Már nem tudom...

József: Álmodok?! De hát mit jelent? Itt nekem ront, Kaunitz is, mindenki? Hogyan?! Én vagyok-e? én?...

Kaunitz: *(Kiáltva.)* Hatzfeld! *(Megjelent.)* A futár jöjjön, aki Belgiumból érkezett...

József: *(Meglepetve.)* Itt van?

Kaunitz: Az enyém csak! Az enyém! Felségedé már aligha jön be többet!

József: *(Nyugtalan.)* Hogyan? — Zinsendorf!

Zinsendorf: *(Aki megjelent.)* Sire...

Kaunitz: Beszéljen!

József: Beszéljen! Belgiumba elment két teljes hadtestem —

Zinsendorf: Belgium felség...

József: Két teljes hadtest a lázongók ellen...

Zinsendorf: Felséged seregei —

Kaunitz: Ezek nincsenek többet!

József: *(Nagyon heves és nyugtalan.)* No de mi?!...

Kaunitz: Belgium felség elveszett!

József: Micsoda?!

Zinsendorf: Mecheln, Löwen, Antwerpen, Namur, mind lángokban áll. A polgárság felfegyverkezett! Nemesség, papság, mind egyesült a forradalmi lobogó alatt, szerzetesek harcolnak mint a bestiák! Fanatizált tömegek megrohanták a császári sereget, amelyből ezrek átpártoltak... Ami megmaradt, fejetlen had, mind menekült, a határokon át. Brüsselben, Frankenberg bibornok a köztársaságot proklamálta: Brabant független! Brabant elszakadt Ausztriától! A császár trónvesztett Belgiumban...

József: Óh! hogyan hallgassam ezt! A helytartó?... Trautmansdorf?... Aki ott kellett, hogy legyen —

Kaunitz: A helytartó gyönge volt!

József: A hadtestparancsnokom... Alton tábornok...

Kaunitz: Ne kérdezze!

Zinsendorf: Ha szabad mondanom...

József: Beszéljen...

Zinsendorf: A tábornok agyonlőtte magát!...

Kaunitz: *(Remegőn.)* Menjen... menjen Zinsendorf... *(Csenget, Rosenberg és Hatzfeld megjelennek.)* A másik jöjjön... *(Zinsendorf el.)*

Hatzfeld: *(Kiszólva.)* Holstein!

Holstein: Sire!...

Kaunitz: Beszéljen!

Holstein: A német provinciákban, Tiroltól kezdve végig Ausztrián a nép forrong s fegyverkezik...

Kaunitz: Menjen, a többit tudjuk... *(A magyarázat:)* Egyházi reformok, hadiadó... A harmadik —

József: Még van?

Kaunitz: Aki a Lajtán jött át!

József: Magyarország?!... De hát hol van?!

Futár: *(Megjelent.)* Sire...

József: Beszéljen...

Futár: Magyarország nyilt lázadásban van a császári kormány ellen...

József: Ellenem!...

Futár: A megyék fegyverben...

József: Egy hadseregem van odalenn...

Kaunitz: Mint Belgiumban... *(A futárhoz.)* Menjen! a többit tudjuk.

József: Belgiumba rögtön megindul. — *(Az asztalhoz ment.)*

Kaunitz: Belgiumba nem indul semmi. Ez el van veszve...

József: Még nem!

Kaunitz: Brabant függetlenségét Poroszország, Hollandia, Anglia garantálják. Itt már felséged semmit sem tehet...

József: *(Meginog.)* Semmit?!

Kaunitz: Azt mentsük meg, a mi még megmenthető...

József: A magyar megyék ellen, egy jó tüzérség!

Kaunitz: Hát itt volnánk, a népek megváltói, ágyukkal ellenük!? Ez nem használt Belgiumban...

József: Ha nincs más mód!

Kaunitz: Van!

József: A magyar kancellária föltételeket szab?...

Kaunitz: A kancellária azt kéri felségedtől, hogy e döntő percekben sürgősen visszavonja...

József: *(Megrendülve.)* Visszavonjam... hogyan?! hogyan képzelik ezt? Visszavonjam! Ezt nem... ezt nem... soha... megesküdtem! Akkor inkább, egymagam itten a seregeim élén megindulok...

Kaunitz: Hova? Magyarország mögött is ott van a külföld, — ott van Belgium, mögötte Hannover, a porosz fegyverek, a pápa! Amit akar! Felséged le van kötve a határain... a háborút még nem fejezte be, — még nem győzött, — ezer pokol! vajha győzött volna! A seregben is már jó lesz nem nagyon biznia Sire, mióta a Száva partján szenvedtek az emberek! Ha nem is felséged hibás e hadjáratban, a sereg nem nézi csak a fejet!

József: Hát megnézett engem ez a sereg, aki megosztottam vele minden veszélyt, járványt, betegség —

Kaunitz: *(Megborzongva.)* Nem vagyok kíváncsi! Ha felséged nem enged a kancelláriának, ha nem vonja vissza minden rendeletét az egész vonalon, ha arra gondol, hogy mint Belgiumban fegyverrel megindulјon, — az lesz a sorsa ami Belgiumban: Magyarország is elveszett!

József: Belgium! Magyarország! Óh hálátlanok!

Hát nem! Hát nem! Még itt vagyok! itt vagyok! Egy Habsburg!

Kaunitz: Itt van az egész világ e Habsburg ellen! Engednie kell!

József: Én nem hajlok meg! Én nem alázkodom meg! Én nem bírom ezt! Ez nem lehet.

Kaunitz: Mindent vissza kell, hogy vonjon! Az egész vonalon, mindent!

József: De hát mi volt ez, mit gondol, valami otromba játék minden rendeletem, hogy itt mer előttem... de hát csakugyan — álmodok?!

Kaunitz: Sire gondoljon Belgiumra és Magyarországot ne veszítse el!

József: De hát mi volt ez, mit gondol, egész uralkodásom, holmi fantomkapkodás?!

Kaunitz: Mindent vissza kell, hogy vonjon...

József: Hallgasson...! De hiszen ki kellene hogy tépjem a szívem, az élő agyamat a fejemből, az egész életemet! De hát mi volt ez itt, minden terv és vágy és munka, és cél és küzködés, mi volt mindez, ha nem a legtisztább szándék, a legjobb! a világosság! Mi volt ez itt hosszú éjszakákon át, de hát mi volt ez, téboly? vagy a kötelességérzetem?!

Kaunitz: Most ugyanez a kötelesség mindent semmisítsen meg!

József: Mindent romboljak le?! megfojtsam magam a két kezemmel! Kinek van ehhez ereje?

Kaunitz: Felségednek!

József: Nem!... ezt nem,... ezt nem...

Kaunitz: Sire gondoljon Belgiumra s Magyarországot ne veszítse el... Az lesz a legnagyobb alkotása, ha önmagát győzte le!

József: De hát nem! De hát nem bírom! nem!

Kaunitz: *(Remegőn.)* Meg kell, hogy mentse ezt

a monarchiát s e császári házat ami összetartja Sire! Föl kell, hogy adja minden tervét, hogy leromboljon mindent, hogy visszavonjon, visszavonjon mindent, ami csak van itt, ami csak volt, amit csak akart, mindent, végig, az első perctől fogva, az első dekretumától az utolsóig, minden intézkedést, minden betűt, minden hangot, mindent Sire, hogy Ausztria megmaradjon!

József: És én elpusztuljak.

Kaunitz: Hogyan akar itt küzdeni még? a háborút elvesztette! Hogyan akar legyőzve itt, még letiporni egy nemzetet, mikor minden, sors! idő! balvégzete! minden fegyver ami megindul felségedet tiporja le!

József: Nem igaz!

Kaunitz: Ah igen, nekem is kedves lett volna egy egységes német birodalom . . . magam is küzdöttem érte, — évekig, mámorosan! Ami itt volt, ami itt megállott még, az én művem . . . s csak mehettem volna még tovább, jó letaposott utakon, ahol századok gurúltak át! Meghallgatta a tanácsaim? Engedett magához, öreg szolga, aki vagyok? csak ment! csak ment! s úgy tette meg az első lépést, hogy mindjárt a másodikra ment! Hányszor könyörögtem: Sire megálljon! Ki morzsolja le, mint egy hitvány olvasót, a föld tengelyéről e világot?! Ki gyűjti fel az időket mint egy szénakazlat, ki állítja meg?! Most itt vagyunk e fergeteg előtt . . . kitérünk?! vagy hagyjuk elsöpreni magunk?! A német egység más munkája lesz . . . majd egyszer, ki tudja, diadalmas fegyverek, — mi hagyjuk ezt, mi tönkrementünk!

József: Óh uram irgalmazz!

Kaunitz: Mindent vissza kell, hogy vonjon és helyreállítson és visszahozzon amint a császárnő korában volt?! Az egész centralizáció művét, fel kell, hogy

adja — mindent! Magyarországot nem olvaszthatja be egy egységes német birodalomba, — ez már csak egy tündérmese! Itt van egy külön élet, egy külön alkotmány, — mindegy! legyen! ismerje el! Ausztria csak így élhet meg! csak ezzel maradhat meg egészben! Ez most a politika. *(És dörzsöli a kezét.)*

József: Óh uram irgalmazz!

Kaunitz: Mi tudjuk azt, mi ketten Sire, mi volt az Ausztria! micsoda massziv hatalom e világban, — Bécs! Brüsszel! Madrid! — két feje van e sasnak úgy-e? hogy beláthassa ezt a végtelent — Cézár állhatott mint a Himalaya! Aki megdöngette ott pusztult el a sziklák alatt, még csak meg se érezte, meg se látta, a férget lenn, a hegy! De ha itt vagyunk meggyöngülve már s nem azok többé akik voltunk uram, már meg kell, hogy érezzük hacsak kopogtatnak rajtunk, s szépen lehajtva a fejünk, meg kell, hogy lássunk minden férget a romok alatt, s megtartsunk minden népet ami még megmaradt! Sire gondoljon Belgiumra! Visszavonni, mindent visszavonni . . . mindent visszaadni, két kézzel mindent és mindent helyreállítani amit eltörölt felséged! És gyorsan . . . és rögtön amíg nem késő, . . . amíg Magyarország még itt van! . . . Ez az élet . . .

József: Óh az én életem! Elrémülök: az én életem! Ki nézte végig valaha, mint Charles Quint megtébolyodottan, ki nézte végig józan észszel, hogy élve még eltemetik! Ki látta még, amint meghasad a föld s elnyeli minden gyermekét? Ki látta még királyi biborokban s a történelem előtt, amint még fényes nappalában felsötétlik minden éjszaka, s neve, híre, becsülete, egész császári fönsége mint egy hazug nap leáldozik, leszakad az égről, mint egy rongy! De hát ki vagyok én? Micsoda leprás, micsoda bűnös, micsoda Kain,

micsoda Ödipus király, hogy így kell bűnhödnöm a porban, megvakulnom, önmagam előtt!

Kaunitz: (*Elirtózva.*) Elég! Elég!

József: Mit tettem én Kaunitz!? Mi volt ez?! De hát nem értem . . . Belgium, Magyarország, a német provinciák, hogy minden felüvölt ellenem, hogy minden megmozdul, hogy minden összeomlik, hogy mindenünnen zeng, megőrjítő végzetem!? Itt vagyok mint egy gyermek . . . de hát mi volt ez? nem értem? mit tettem én?!

Kaunitz: Felséged tévedett!

József: A legjobbat akartam, mindent, ami a népek álma, nem? szabadság egyenlő törvények, szabad vallás, szabad gondolat, — boldogság mindenkinek!

Kaunitz: Csakugyan ezt akarta?

József: Óh! kérdezi? . . .

Kaunitz: No igen . . . mert el is vett jogokat felséged —

József: Egy nagy összesség érdekében . . . Amit én láttam az az emberiség!

Kaunitz: Hol van az még!

József: A franciák nem kiírtják az ő nemességöket?!

Kaunitz: De el is fogják a királyukat! (*És könyörületlen.*) Itt volt Sire egy formalizmus . . . semmi más . . . és micsoda eszközök! Itt voltak merev eszmék és doktrinák papirokon, itt volt egy nagy adminisztráció, itt voltak irodák, s minden fenn volt a levegőben, az asztalokon, a tintákban s a tollakban, melyek csöpögtek a jó szándéktól, — és nem lenn a földben volt a mag! Az nem lehet, hogy valaki egy személyben az abszolutizmus s a forradalom legyen, az nem lehet, hogy egyszerre két helyen legyen, fönn és lenn, — az nem! . . . hát nem látja Sire, hogy csak

félreértik? ... Mi volt felséged Belgiumban? mi a magyarnak? — csak egy zsarnok, nem? a kereszténynek hitetlen s mivel a franciákat is említette, hát tudja meg: a népnek csak olyan apostol kell, amilyen ő maga, — becstelen! ... Mindent eltörölni, mindent visszavonni! visszavonni! visszavonni! *(És kiáltva)* Hatzfeld ... Rosenberg ... Mind jöjjenek ... a titkárok is akik irnak.

József: Még nem! Még nem! még nem küzdöttem végig ... még lázong bennem, — él! nem akarok ... nem akarok ...

Kaunitz: A monarchia sorsa e pillanat!

József: No és én? Az én sorsom? az nincs? az —

Kaunitz: Felséged csak egy ember nem mondta?

József: Egy nyomorult!

Kaunitz: A monarchiának élni kell! Ez az egyetlen eszme ami itt még van! Az egyetlen gondolat!

József: Én már nem vagyok?!

Kaunitz: Mit törődik felséged magával, itt van egy állam, ami megmarad! Felséged legyen nagy! És áldozza föl magát! És engedje meg, hogy megcsodáljam!

József: Óh ... de hát nem bírom ... de hát nem bírom ... kivégezzem magam?! ... szégyellem magam ... de hát ... *(És hirtelen)* óh atyám a mennyekben miért hagytál el engemet!

Kaunitz: Felséged higyjen nekem ... Én nem vagyok egy rebellis, én nem vagyok egy belga, egy magyar, én Kaunitz-Rietberg vagyok ... egy öreg tapasztalt ... egy régi hű cseléd ... higyjen nekem ... itt mindennek vége van ... engednie kell ... *(és kiszólva.)* Hatzfeld ... Rosenberg ...

József: *(Küzködve.)* Majd én ... majd én ... *(és*

hirtelen, a lelke legmélyén.) Óh! Óh! *(egy pillanat)* — hát jöjjenek . . . nem bánom . . . igen . . .

(És Kaunitz egy jelére Rosenberg és Hatzfeld megjelentek. A többiek követik őket).

7. JELENET.

József, Kaunitz, Rosenberg, Hatzfeld, Starhemberg, Spielman, Günther, Kolowrat, majd végül **Chanclos.**

Kaunitz: *(Az urakhoz.)* Ofelsége összes rendeleteit egész uralkodása alatt . . .

Hatzfeld: Itt vannak összegyűjtve mind . . .

Kaunitz: Összes pátensek, dekretumok, az elsőtől az utolsóig —

Hatzfed: Mind . . . *(Az egész nagy iratcsomót átnyújtja a kancellárnak, aki viszont a császárnak adja tovább.)*

József: Egész munkás életem . . . Mindezt most lemásoljam egy másik értelemben . . . kicsit fáradt vagyok . . .

Kaunitz: Diktáljon felséged *(Az urakhoz.)* Üljenek le. *(Az urak elhelyezkednek. Ez egy hosszú sor hivatalnok, rang szerint és fölkészülten, a kis asztalok, a zongora és a kottapolcok körül, egy improvizált irodában.)*

József: *(Remegő kézzel az írásokban lapozgatva.)* A tolerancia . . . ez a . . . vallásfelekezetek viszályai fölött, az állami hatalom eszméje . . . Hát ez sem maradhat? . . . ez sem lehet? . . .

Kaunitz: Ez marad . . . a tolerancia hogyne! . . . ez igen . . .

József: Óh istenem . . . *(egy másik irat)* a jobbágyi pátens . . . ez azt jelenti, hogy nincsenek rabszolgák többé . . .

Kaunitz: Ez is marad. No de kérem a többit... ha megengedi... felséged csak aláírni fog... *(Az urak felé):* No kezdjük... késő van... siessünk egy kicsit... Önök bemondják a dekrétumokat, a számokat, a keltezéseket... a tartalmakat teljes tárgyi vonatkozásukban,... Günther és Kolowrat egy-egy példányban kiállítják, egyszerűen csak megfordítva az egész szöveget s úgy fogalmazva, hogy e két szóval végződjék: Eltörlöm és visszavonom. Ő felsége csak aláírni fog.

Hatzfeld, Rosenberg, Starhemberg, Spielman *(egymásközt a papirokkal):* Itt van a földmérés... ez a konskripció... Leirat a megyékhez... Exekució... Német nyelvi rendelet... A magyar korona Bécsbe hozatala...

Kaunitz: A magyar koronáról egy külön pátens megy. Spielman megfogalmazza, a legtisztább közjogi értelemben. A korona szent. *(Spielman jegyez)* Ő felsége a magyar koronát mint a magyar államiság, függetlenség és szabadság, minden jogok s hatalom szimbólumát —

Spielman: *(Írva)* szimbólumát...

Kaunitz: ...megvan? ... ez ereklyét megillető minden fénnyel és pompával visszaküldi Budára s ott megkoronáztatja magát.

József: Óh az én koronám!

Hatzfeld: *(Már átvette Spielmantól az új leiratot s József elé terjesztve)* Felséged kegyesen aláírja.

József: *(A verejtékét törölgetve s a leiratba meredve s olvasva)...* «mint a magyar államiság, függetlenség és szabadság, az összes felségjogok és királyi hatalom szimbolumát, — fénynyel — és pompával visszaküldöm...») *(aláírja)* II. József. *(Kéz kézből adja át a már elkészült revokációkat. Szorgos munka.)*

Kaunitz: *(Nagyon meg van elégedve.)* Siessünk... siessünk... mehetne gyorsabban egy kicsit. *(Kolowra mögött, meghúzva a fülét.)* Egy jó üveg vöslóit csak megivott ma este mi? karácsony! valami szép leánynyal, huncut!

Starhemberg: *(József előtt.)* Felséged kegyesen aláírja... *(egy csomó írás.)*

József: *(Olvasva)*... «földmérést beszüntetem... erre vonatkozó... számú... eltörlöm és visszavonom... *(aláírja)* II. József». *(És rögtön egy másik írás amit Rosenbergtől vett át...)* «Németnyelvi rendeletem... számú... eltörlöm és visszavonom... *(Aláírja. S amit Spielmantól vesz át)* eltörlöm és visszavonom...» *(Aláírja.)*

Kaunitz: *(Aki közeledett.)* Igen... így nagyon jó... nagyon... csak így tovább...

József: *(Megint egy új leirat előtt.)* Eltörlöm és visszavonom. *(Aláírja.)*

Kaunitz: Ami készen van... egy lovas vigye rögtön... még az éjszaka Budára... A koronáról szóló új rendelettel Zinsendorf indul, ez a leggyorsabb lovas...

József: *(Egyre a munkában)* Eltörlöm és visszavonom... *(s felpillantva.)* Ha Belgiumért is... Kaunitz... Ha lehetne... ha már itt vagyok ebben az örvényben... Ha írnék a pápának... a pápának egy levelet...

Kaunitz: Ez késő!

József: Ön ajánlotta...

Kaunitz: Mikor?!

József: *(Majdnem sírva.)* Megalázkodnám... megalázkodnám... *(s már egy új dekretum)* II. József... *(és egy másik)* eltörlöm és visszavonom... *(És hirtelen az ereje legvégén)* de hát nem... elég... nem birom... micsoda förtelmes sors, micsoda kegyetlen isten,

próbálja itt ki rajtam egy emberi lélek minden erejét?... De hát mit még? De hát meddig még?... *(és remegő kézzel a papirjain, mint letört fehér szárnyakon, valami nagy és siralmas haszontalanság fölött.)* Óh ez mind itten... ez mind... hogy magam szaggatom szét az életem célját, a saját kezemmel... magam! hogy leszállok így, élve még, a sírba!... nem bírom... elég... elég... nem bírom... beteg vagyok... meghalok... nem! nem bírom... elég...

Kaunitz: *(Menekül.)* Jóéjszakát Sire... jóéjszakát... *(És a karácsonyi harangok újra megszólalnak most.)*

József: Menjenek Rosenberg... Hatzfeld... mind... menjenek... maguk is... majd holnap... holnap... hagyják ezt itt mind nekem... menjenek... mulassanak... karácsony van... menjenek... menjenek... *(Feláll és fuldoklón a falakmentén vonszolja magát.)* A harang! A harang! A harangok nekem is szólnak. Mindenfelől a lélekharang! Ave Josephus!

Chanclos: *(A háttérben megdermedve és hangtalan.)* Óh Sire... de hát... de hát... hova megy?...

József: Megyek! Mit kérdez engem?! Mit állít meg?! Megyek! Akarok menni! Megyek! Megyek!

Függöny.

IV. FÖLVONÁS.

A császár hálószobája. Balról az ágy, szarvasbőrgarniturával. Egy kis asztal könyvekkel, írásokkal, virággal. Jobbról egy ajtó. És ajtók a háttérben, melyek a harmadik fölvonásbeli teremre nyílnak, selyemfüggönyök ablaksorával. Kora délután van.

1. JELENET.

József, Rosenberg, Clary, Lichtenstein Jenny, Kinsky hgnők és **Kaunitz grófnő** és még mások, **főúri hölgyek, tábornokok, kamarások** stb.

Mikor fölmegy a függöny, **József** jobbról ül egy karosszékben, arccal a nézőtérnek. Mögötte, a háttérben, balról **Rosenberg** és a **tábornokok**. Kissé távolabb a kamarások és főúri hölgyek kis csoportja. Egy külön gruppban, jobbról a **háttérben Clary, Jenny, Kinsky hgnők** és **Kaunitz gfnő**. És ez mind együtt ragyog, aranyban, selyemben, ékszerekben és rendjelekben, nagy csendben és tartózkodón s egy csöppet meghatva is . . .

József: *(Halk és fáradt.)* Rosenberg... Rosenberg...

Rosenberg: *(Sietve.)* Itt vagyok, Sire...

József: Kik vannak itt?... Egész nagy társaság... Bámulnak itt engemet, mint egy leterített sast...

Rosenberg: *(Nagyon gyöngéd és finom.)* Felséged háza —

József: *(Morog.)* Az én házam Chanclos... egy komornyik, két lovász...

Rosenberg: Az egész udvar... felséged suiteje...

József: Sose láttam senkit!...

Rosenberg: A szárnysegédek vannak itt, a tábornokok... a kamarások mind... Schwarzenberg, Dittrichstein, Braganza... Ha nem fárasztaná felségedet, egy kegyes szót talán —

József: *(Alig egy mozdulattal hátrafelé.)* Jónapot!... Milyen a farsang az idén, urak? Én már nem táncolok... *(S ismét Rosenberghez.)* A kriptát jól ki kell szellőztetni, Rosenberg! ha ezek mind jönnek utánam, hogy meg ne fulladjanak... soha ott ki nem nyitják abban a pincében, az ablakokat...

Rosenberg: A hölgyekhez is ha szólana felséged —

József: Hölgyek? Kicsodák?

Rosenberg: Taroucca grófnő, Harrach Zsófia, Blumegen...

József: *(Feléjük fordul. És szimpátiák nélkül.)* Aki Mária Teréziának valamit üzenni akar, mondja meg. Esetleg egy levelet is elviszek — jó ember vagyok... *(Nevet.)* Meg vannak ijedve... *(A hölgyekhez már egy félhanggal kedvesebben.)* A viszontlátásra! A viszontlátásra!...

A hölgyek: *(Halk hangok.)* Óh, a voltairiánus. A filozóf! Így múlik el!... De hát nincs egy pap Bécsben? Nem akar! Nem igaz! Az udvari lelkész már itt vár lenn, régen... Igaz?

József: *(Ismét Rosenberghez.)* Az én hölgyeim?

Rosenberg: Itt vannak, felség... Azok is... igen...

József: Azokkal szeretnék egyedül... a többi menjen... a suite! nem érdekel... *(És az ujjánál fogva Rosenberget, aki már távolodott.)* A kriptát, Rosenberg, ne felejtse el... Az én helyemnél söpörjenek egy kicsit... az anyám mellett... *(Az egész társaság némán távolodik és hajlongva. A külső teremben még*

látszanak eltünedező csoportok, egy-egy silhouette. Aztán az ajtók bezárulnak.)

József: *(Az elvonulók felé.)* Isten velök! Isten velök! *(Mind elmennek, csak a négy hölgy maradt itt, együtt egy sarokban.)*

Clary hgnő: *(Mozdulatlan.)* Egész Bécs könyörög felségedért!...

József: *(Meglepődve, amint feléjök fordul.)* Lóri nincs itt magukkal?... nem jött Lóri?

Clary hgnő: Lóri gyászban van... de hiszen tudja felséged...

József: Tudom...

Mind a négy hölgy: Lichtenstein meghalt...

József: Óh, hogyne! A marsall! Igen! Éppen ezért gondoltam. Nem is fog jönni Lóri?

Clary hgnő: Óh, dehogy nem, Sire?

Jenny hgnő: Később...

Kaunitz grófnő: Biztosan...

Kinsky hgnő: Talán épen most... *(A közép fele megy.)*

József: Siessen! Maguktól is elbúcsúzom mostan... megyek haza a nagy úton... majd megírom.

A hölgyek: Óh!

József: Itt lesz maguknak az új császár... a fivérem... Leopold... Most már hozzá legyenek olyan kedvesek, mint hozzám... jó pajtások... ez a gyönyörű örökség... öt hölgyek, Lórit is hozzászámítva öt!... és mit ér ez! és külön mindegyik, és együttvéve mind az öt!... Óh istenem, ha tudnám... szerettek? no igen... úgy platonikusan... már ahogy engemet... rájöttem... arra is... nem az az ember vagyok, akinek jó dolga van nők körül, aki az ilyen szőke fiatalokat elbűvöli mint a csörgőkígyókat, — valami nagy érzelmeket ébreszt — szenvedélyt....

óh!... *(és elepedve)* holott én úgy szerettem a nőket! No isten velök. És köszönöm. És viseljék jól magukat, és imádkozzanak sokat, és ne felejtsék el a bőjtöket és az urnapokat, és... és a barátjukat se felejtsék el, — no de nem sírni! ki látta ezt! derűs kis arcokat akarok! Isten vele Clary... Szabad? *(Homlokon csókolja.)*

Clary hgnő: Isten vele felség.

József: Isten vele kis Kaunitz... Szabad?

Kaunitz gfnő: Isten vele felség.

József: Jenny — *(az előbbi játék.)*

Jenny hgnő: Isten vele felség.

József: Poldika... Magát is?... *(A homlokához hajlik, miután Kinsky hgnő letérdelt elébe.)*

Kinsky hgnő: *(Térden.)* Óh, Sire, én odaadom az ajkamat!

József: Óh bolond! dehát mért nem szólt előbb? Nem halhatok meg mindennap egy női csókért... no isten velök... menjenek... még sok dolgom van... *(Rosenberg megjelent.)* És ha látják Lórit, mondják meg, nagyon sajnálom, hogy tőle nem búcsuzhattam, — és hogy nem haragszom, hogy megbocsátom — adieu! adieu! isten velök! *(És a hölgyek elmentek.)*

2. JELENET.

József, Rosenberg.

József: Azt az utolsó írásomat Rosenberg...

Rosenberg: *(Már az asztalnál.)* Felséged búcsuja a hadseregtől?...

József: Még egy pár sort szeretnék...

Rosenberg: Nem fáradt felséged?

József: Irja csak!... *(Diktál.)* ...«Bajtársaim, katonák, minden seregeim, a sír széléről még egyszer,

hálásan köszöntelek mind, isten veletek! Felejtsétek el a multak szenvedését s gondoljatok rám olykor a tábori tüzeknél, aki együtt szenvedtem veletek! S ha újra harcolnotok kell a jövőben, őrízzétek meg a zászló becsületét, vitézségtek hírét a világban... a trón, a haza számít reátok, győznetek kell!» No igen... ez meg van... ez legyen... és most még csak a szövegbe ...be kell ékelni valahol: «a hűségtek most már a fivéremé legyen, Leopold főhercegé, aki utódom a trónon s holnap Bécsbe érkezik!» — Vajjon?

Rosenberg: Reméljük, Sire... A főherceg már Tirolban van... ez most már csak egy napi út ide...

József: No még Kaunitznak... egészen röviden...

Rosenberg: Felséged kifárad —

József: Irja csak! *(Diktál.)* ...«Kedves öreg barátom! Megkimélem attól, hogy személyesen búcsuzzam el, gondolom jobb is szereti így, igaza van! Köszönöm minden barátságát irántam, és szívből sajnálom, hogy bölcs tanácsaival többé nem élhetek. Ha olykor kissé türelmetlen voltam, bocsássa meg, amint én is megbocsátottam mindenkinek. Kibékülve a sorssal, dolgokkal és emberekkel, itt vagyok csendesen az örökkévalóság előtt. Mellékelten átküldöm önnek a hadsereghez intézett búcsuírásomat, kérem olvassa el s esetleg javítsa ki, mert már nem is merem, hogy egy önálló gondolatom legyen, valami véleményem — már nem is merek mondani valamit. Továbbá átküldöm önnek a végrendeletemet...

Rosenberg: Ezt a szót nem, Sire... «Végrendelet».. ezt nem Ő hercegségének...

József: Ah igaz!... hát mit mondjunk, még törni kell a fejemet... mit mondjak végrendelet helyett? mondjuk: «békekötésemet az élettel.»

Rosenberg: Ezt igen...

József: ...«és egy millió forintról szóló utalványt... aki itten... utolsó hadjáratunk után... aki itt özvegy és árva... Ausztriában és Magyarországon... Ha a fivéremet már nem láthatnám Kaunitz, kérem emlékeztesse arra a kívánságomra, hogy minden katona tizennégy napon át dupla zsoldot kapjon... a temetésem napjától számítva —

Rosenberg: «temetésem napja»... ez nem megy... felség...

József: «e világból való elköltözésem... *(Rosenberg a fejét rázza.)* «elvándorlásom?... *(Rosenberg a fejét rázza.)* egyszerűen — «elutazásom napjától számítva.»

Rosenberg: Elutazásom... ez igen...

József: «isten vele Kaunitz. És gondjaiba ajánlom a monarchiát ezekben a nehéz percekben!»

Rosenberg: Felséged aláírja?...

József: Óh hogyne! igen!... No és még mi van?... Azt hiszem mindent... Most jöhet be a házam... Chanclos jöjjön...

3. JELENET.

József, Rosenberg, Chanclos asszony, majd **Lichtenstein Eleonóra hercegnő.**

Rosenberg az ajtóhoz siet. Chanclos megjelent.

József: Isten vele... derűs arcot akarok látni!... beirtam a végrendeletbe...

Chanclos: Óh hát bánom én!...

József: És köszönöm, Chanclos. Néha elég jól mulattunk úgy reggeli közben! «Egy nőhöz menjen!» — mondta, öreg kerítőnő... ezt mondta!... Tudja hova megyek?!

Chanclos: Óh!

József: Mért is jött maga Ausztriába, Chanclos?!

Chanclos: Most kérdezi ezt Sire, mikor itt hatvan éves lettem!

József: Versailles! ez lett volna magának! Egy Louis XV! ki tudja micsoda szerencsét csinálhatott volna! van olyan, mint a Pompadour! Szavamra! No isten vele. *(Visszahanyatlik.)*

Chanclos: Sire!

Rosenberg: Felség!...

József: Szédülök...

Chanclos: A pap jöjjön felség?...

József: Meg fogok gyónni és megáldozom, igen... *(Ebben a pillanatban Lichtenstein Eleonóra a középről. Gyászruhában van.)*

Chanclos: *(Amint kifelé siet és megpillantja.)* Óh princesse, későn van!

Eleonóra: Nem!

Rosenberg: Lichtenstein hercegnő...

József: Ki az?

Chanclos: Jöjjön Rosenberg... Jöjjön...

Eleonóra: Menjenek. *(Chanclos, Rosenberg el.)*

4. JELENET.

József, Eleonóra.

József: Ki az?

Eleonóra: Én vagyok Sire...

József: Lóri!...

Eleonóra: Én vagyok Josephus!

József: Már azt hittem nem jön... majdnem elkésett, tudja...

Eleonóra: Itt vagyok.

József: Olyan messze...

Eleonóra: Csak intenie kell és jövök közelebb...

József: Könyörögjek? minden lépésért... most is...

Eleonóra: Már nem... itt vagyok... egészen közel felségedhez...

József: No lám! csakugyan... milyen furcsa... még világos van, még élek! és megértem! Lichtenstein! Vége!

Eleonóra: Óh Sire, hogy éppen említette —

József: Még kérne érte valamit?

Eleonóra: Kérek.

József: Halóporában, mit tehetek?! mit lehet már... minek nevezzem ki?... arkangyalnak?! Ezt már a jó istentől kérje... nekem már nincs hatalmam —

Eleonóra: (*Gépies meghatottsággal.*) Lichtenstein ideiglenesen nyugszik Bécsben... Ha megengedné felséged, hogy krumaui kastélyomban egy családi sirboltot építhessek... s odatemethessem...

József: Óh megengedem... hogy eltemesse, azt mindég és akárhová...

Eleonóra: *(Intencióval.)* Ott fogok lenni én is...

József: Én odalenn a kapucinusoknál — ha már mind bemondjuk a helyeinket... *(Egy perc. És kéz kézben Eleonórával.)* No és még van valami.... Látom —

Eleonóra: Még igen...

József: Csak tessék... míg itt vagyok...

Eleonóra: *(Angyali.)* Ha volna olyan szíves hozzám... felséged olyan szépen tud írni... olykor olyan — olyan költőiesen, ... olyan gyönyörű gondolatai vannak...

József: Van *egy* főleg...

Eleonóra: Ha írna nekem Lichtenstein számára egy sírfeliratot — valami nagyon szépet és meghatót —

József: Még azt is én!

Eleonóra: Olyan büszke volnék, hogy felséged... olyan boldog...

József: Nem tudok írni, Lóri... nem megy... fáradt vagyok...

Eleonóra: Diktáljon...

József: Vegyen ott papirt — egy tollat —

Eleonóra: Igen... igen...

József: *(Elgondolkodva s a lelke mélyén.)* Valami nagyon szépet és meghatót...

Eleonóra: Igen... valami —

József: Hát írja csak —

Eleonóra: *(Lázasan várakozó.)* Irom —

József: *(Diktál:)*... «Brüderlein fein, Brüderlein fein, einmal muss geschieden sein!»

Eleonóra: *(Feláll.)* Óh...

József: *(Keserű.)* No igen...

Eleonóra: Kegyetlen...

József: Maga mondja ezt... ha most is még, mikor elmegyek a végső percemig Lichtensteinnel gyötör...

Eleonóra: Igaz. Bocsássa meg. Nem gyötröm többet. Ne beszéljünk róla többet... igaz... Az élet olyan szomorú. Az én csillagzatom alászáll felségedével. Itt vagyok elhagyva a világban. Itt vagyok özvegy.

József: *(Egy leheletben.)* Szabad.

Eleonóra: Igen, szabad.

József: Emlékszik mit igért?...

Eleonóra: Emlékszem.

József: *(A végső láng.)* No mi?

Eleonóra: *(Hideg diadalmassággal.)* Felséged tehet velem amit akar.

József: *(Lázasan.)* Óh igaz?! nem?! igaz?! Ki érti, szfinx, a szavadat?

Eleonóra: Oly könnyű megérteni.

József: Hol töröm be itt a homlokodat?

Eleonóra: No de mért?

József: Hol látom meg e márvány mögött ami hazug, perfid, ami isteni! mondd?

Eleonóra: Itt vagyok...

József: Azért vagy itt, mert tudod, hogy késő... vagy csakugyan...

Eleonóra: Josephus!

József: Nem! nem kérdezem, nem! nem kutatom a rejtélyeidet... nem merem... jobb nem... jobb nem... csak hadd légy te itt... hadd tartsalak meg... hadd vigyem el ezt az utosó fényt, szerettél! és csak én késtem el! Hadd legyen egy illuzióm még ahol már nincsen senkinek, hadd nézzem a sirom fölött ébredni a napot!

Eleonóra: Josephus itt vagyok térden!

József: Éjszakám! Ragyogj!

Eleonóra: Szeretlek!

József: Hallgass! Hinni akarok!... És gyorsan és soká... amíg e perc még tart szívem... és oda átsodródik velem, ahol örökké megmarad és zeng, — vajjon már meghaltam-e, mondd?! Szenvedni fogsz, ha nem leszek többé... jöjj el néha, hova? a rézládámhoz, odalenn... keress fel engem a többi királyok között... meg fogsz találni könnyen — én födetlen fővel fekszem ott, mint egy ember, mint Charles Quint! És csak jöjj és ne félj, ha zúg az éjjel és zörög... a sírokon végig úgy erjed minden, úgy érik a vetés mint a földben dolgozik a mag — még lesz egyszer reggel, még lesz egyszer nap! Gondolj reám, ha ez ébredő századokban, — oly fiatal vagy, — azt hallanád egyszer, hogy valaki valami újat, valami nagyot, valami bolondot akar... Gondolj rám és szánj

meg, és sírj és vesd oda a szívedet kalandos árnyam elé, hogy újra össze ne törjem magamat!

Eleonóra: Óh Josephus, be fájdalmas ez! és milyen szép vagy Cézár! aki meghalsz!

József: Milyen rettenetes! Te voltál minden vágyaim összesége, minden célom, álmom, kedvem, százféle tervem gyönyörű egysége!... Te voltál, — micsoda? elborzadok! milliók sorsa, országaim, tömegek, az egész világom lefogva a két tenyerem között... Te voltál egymagad, mint egy hegycsúcs a völgyek fölött, te voltál az álmaimon túl, hideg csillagzatom, mely őrködött!... De hát hol van, hol van a fény, a mágyáim tűze, mely csak engem hamvaszt el, kigyuladt horizont, melyen csak egy folt vagyok, — egész ragyogó világom, hogy gurult el, hogy nyomot se hagy, — éltem! minek? még az árnyékom sem marad a falon... Csak akartam! csak akartam! de hát hol van az ember leláncolva mint az eb, hol vagyok én, kiszögelve, mondd! Csak akartam! csak akartam! itt vagyok eltaposva, mint egy szörnyeteg... megváltó tébolyommal eltemetve, behavazva, mint utolsó napján a föld, széttépett papirjaim alatt!... Óh hadd legyen vége... nagyon szenvedek Eleonóra, hadd legyen vége... hadd legyen *(s a karjával fáradtan az ajtószárnyhoz ér. Az udvari lelkész megjelent.)*

Eleonóra: *(Hangtalan, a lelkész láttára.)* Óh...

József: *(Eleonórához.)* A menetben, még egyszer majd... most menjen... *(és a lelkészhez.)* Igen... tessék... tessék csak... hadd ünnepelem meg földi nagyságom semmiségét! *(Eleonóra elment.)*

A lelkész: Isten a mennyekben, a te nevedet dicsérjük! Előtted —

József: *(A szavába vágva.)* Óh Uram te egyedül ismerted a szívemet! Te légy a tanum! Legyen meg

a te akaratod. *(Az ajtók megnyíltak a háttérben. Egy csöndes és áhitatos társaság vonul el, köztük Chanclos asszony, az öt hölgy, Rosenberg, Hatzfeld és mások. Itt-ott egy-egy fehér női kézben egy gyertya ég és ellebeg. És a Miserere hangzik kivülről. És már este van. És Lichtenstein Eleonóra hercegnő is visz egy gyertyát a menet szélén, csendesen. És kiválva a menetből s megállva egy pillanatra:)*

Eleonóra: *(Már mint egy tulsó partról, hangtalanul a térben.)* Josephus...

József: Óh! Életem!

Eleonóra: Isten vele!

József: Isten veled!

Függöny.

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

PH
3351
S96M3

Szomory, Dezső
II. [i.e. Második] József
császár